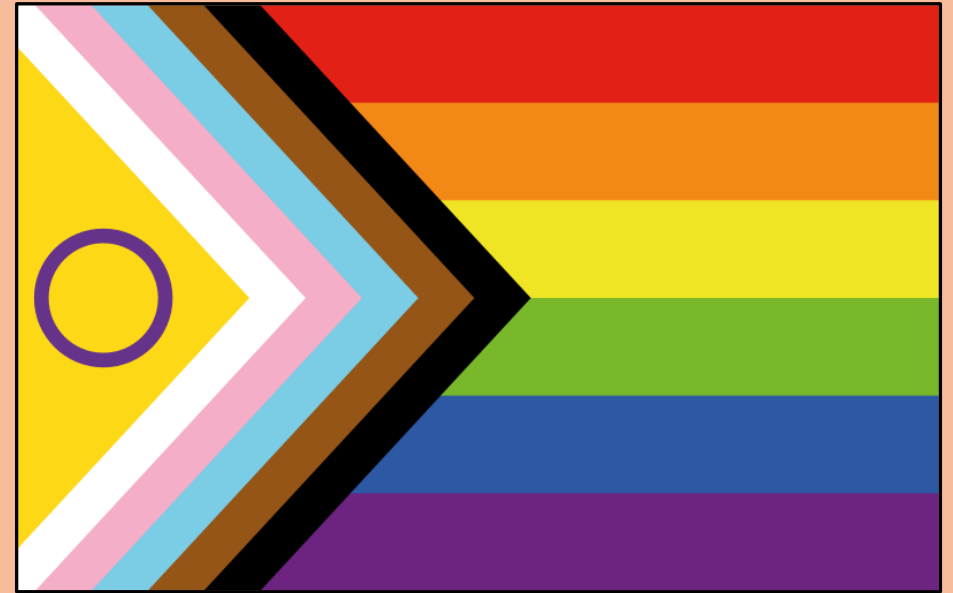

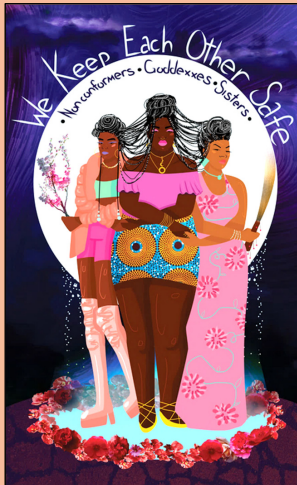
Bescheiden woke zijn

Intersex-Inclusive Progress Pride Flag, Valentino Vecchietti, 2021

verwijdering buste Leopold II
Gent, 2020

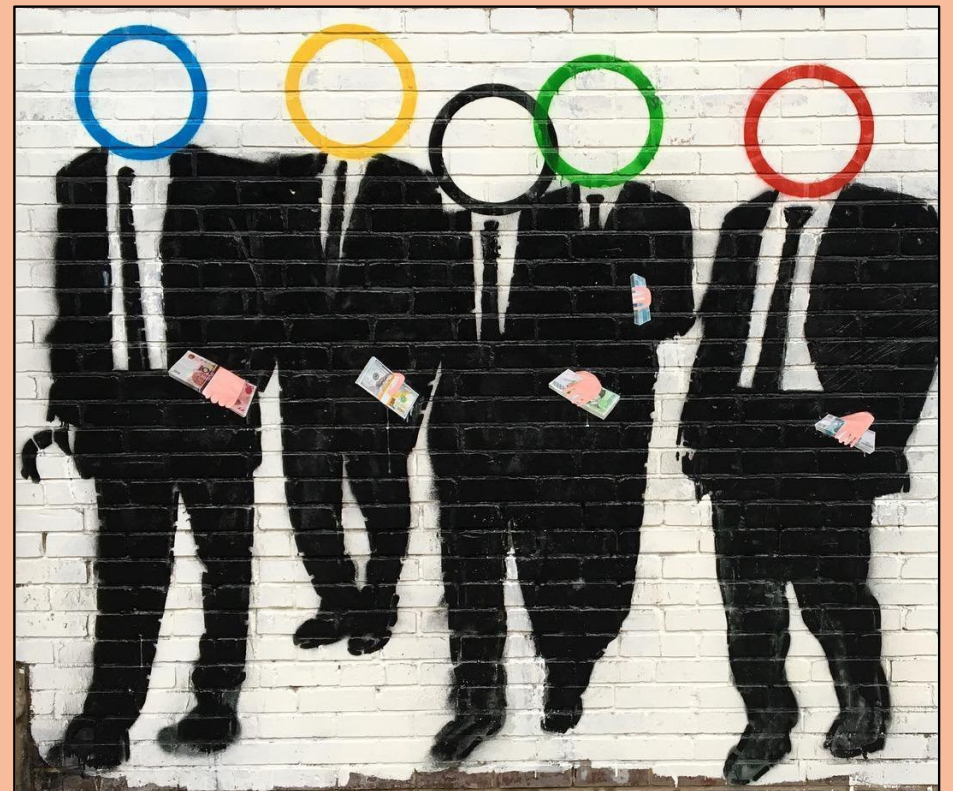
We keep each other safe
Amir Khadar, 2018

Totem, Ladeuzeplein Leuven
Jan Fabre, 2004

**Waarom de woke beweging niet mag gecancelled
worden, maar zelf wakker moet worden (gemaakt)**

Paul Gordyn

Reservoir Dogs, Woke, Toronto, 2018

Voor David
en iedereen die de moeite doet na te denken over goed samenleven

*Mensen die slapen, trekken zich terug in hun eigen wereld; mensen die wakker zijn,
leven in een gemeenschappelijke wereld.*

Heraclitus, fragment DK B89

Authentiek antiracisme en feminisme kunnen alleen de erfenis zijn van het universalisme van de mensenrechten en het oude socialistische project om de wereld te bevrijden van alle onderdrukking, en in het bijzonder van sociaaleconomische onderdrukking.

Stéphanie Roza, *Links van de intersectionaliteit*, in *Lava*, zomer 2023

De slaap van de rede brengt monsters voort,
Francisco Goya, 1799

Inhoud

<i>Inleiding</i>	5
1. WOKE: NIEUWE VISIES OP DISCRIMINATIE EN EMANCIPATIE	6
1.1. <i>Nieuwe kijk op discriminatie</i>	6
1.1.1. Ideële discriminatie	6
Postmodernisme	8
1.1.2. Systemische discriminatie	9
Poststructuralisme	11
1.1.3. Intersectionele discriminatie	11
Aandacht voor bio-psychologische (en niet socio-economische) identiteit	12
1.2. <i>Nieuwe kijk op emancipatie</i>	15
2. WOKE MAG NIET GECANCELLED WORDEN	17
2.1. <i>Onterechte kritieken op woke</i>	17
2.1.1. Ironie en spot	17
2.1.2. Hebben we het nog nooit zo goed gehad als nu?	18
2.2. <i>Woke is nodig</i>	19
Woke is nodig, want gelijkvrijheid verdraagt geen half werk	19
2.2.1. Strijd tegen ideële discriminatie is nodig	20
2.2.2. Strijd tegen systemische discriminatie is nodig	23
2.2.3. Strijd tegen meerdere vormen van discriminatie is nodig	23
2.2.4. Zoeken naar de gepaste strategie voor de emancipatie	24
Reageren op micro-agressie	24
Uiten van slachtofferschap	25
Opeisen van safe spaces	26
Oproepen tot cancelen	26
3. WOKE MOET WAKKER WORDEN (GEMAAKT)	27
3.1. <i>Ideeën op zich hebben geen plaats of tijd</i>	27
3.1.1. De ideeën op zich moeten centraal staan, niet de dragers	28
3.1.2. Ideeën op zich zijn niemands eigendom	29
3.1.3. Ideeën hebben een betekenisvolle geschiedenis	30
3.2. <i>Ideeën zijn waar of onwaar</i>	31
3.2.1. De juridische rechten moeten gerespecteerd worden	32
Recht op vermoeden van onschuld en recht op verdediging	32
Recht op redelijkheid bij bestraffing	33
3.2.2. De vrije meningsuiting moet beschermd worden	34
Stellen van kritische vragen i.v.m. transgenders is geen transfobie	36
3.2.3. Het denken moet rationeel en wetenschappelijk blijven	41
3.3. <i>Ideeën kunnen niet zonder materie</i>	46
Aandacht voor discriminatie op socio-economische grond is nodig	47
CONCLUSIE	49

Inleiding

Bescheiden...

De definitie van bescheidenheid is eenvoudig (ze moet bij elke filosofische tekst herhaald worden, omdat bescheidenheid de fundamentele houding is waarop filosofische standpunten opgebouwd moeten worden): enerzijds niets te veel veronderstellen, denken of willen (hoogmoed), anderzijds niets te weinig (nederigheid), maar de juiste scheidingslijn aanbrengen tussen te veel en te weinig (het juiste midden behouden). Dit toepassen op een specifieke filosofische vraagstelling is echter vaak minder eenvoudig.

Het is niet te vergelijken met het maken van een wiskundig gemiddelde. Soms blijkt na reflectie de bescheiden houding toch iets anders dan men eerst dacht. Zo is bescheidenheid op vlak van de verdeling van materiële goederen niet een bepaalde mate van ongelijkheid die dan niet mag overschreden worden (sociaaldemocratie), maar wel degelijk gelijkvrijheid (socialisme): het vermijdt enerzijds de hoogmoed van zij die meer (en meestal te veel) hebben en anderzijds de nederigheid (als gevolg van vernedering) van zij die minder (en meestal te weinig) hebben.

Wil men een dergelijk algemeen principe toepassen in concrete gevallen, dan wordt het vaak zeer complex. Zo kunnen meerdere bescheiden rechten met elkaar in conflict komen en dan moet men kijken welk recht de voorrang moet krijgen. Zo zal in een gegeven gemeenschap er soms toch een mate van ongelijkheid in de materiële verdeling nodig zijn, als gevolg van concrete omstandigheden. Welke concrete situatie tot hoeveel ongelijkheid noopt, moet dan zorgvuldig onderzocht en beargumenteerd worden. Bescheidenheid is zelden gemakkelijk.

Dit alles geldt in grote mate voor de hevig bediscussieerde vraag: moeten we woke zijn?

... woke zijn

Bescheidenheid houdt in dat we die vraag noch met een ondubbelzinnig ja, noch met een ondubbelzinnig nee beantwoorden.

Enerzijds: ja, we moeten woke zijn. In het bijzonder moeten we de woke beweging verdedigen tegen de rechtse anti-woke beweging, die de woke “overdrijvingen” gebruikt om het principe van gelijkvrijheid aan te vallen. Anderzijds: nee, we moeten niet akkoord gaan met alles wat woke activisten eisen of doen. We moeten ons afzetten tegen die woke aspecten die fundamentele mensenrechten schenden, juist om de gelijkvrijheid consequent te realiseren en ze zo te redden.

De vraag wanneer we dan wel en wanneer niet woke moeten zijn, eist genuanceerde analyses, vertrekkend van de passende onderscheidingen.

Deze brochure wil enerzijds de aspecten van woke aanduiden die we moeten steunen (punt 2). Vertrekpunt daarbij is een reflectie op het idee van gelijkvrijheid. Anderzijds wordt beargumenteerd op welke vlakken woke verkeerd zit of te kort schiet (punt 3). Vertrekpunt hier zijn een aantal fundamentele inzichten uit de informatietheorie.

Een dergelijk bescheiden antwoord kan maar bereikt worden als er vertrokken wordt van een zo objectief en zo ruim mogelijke beschrijving van woke en de argumentatie ervan, waarbij de valkuil van bevooroordeelde, groteske voorstellingen wordt vermeden (punt 1).

(augustus 2023)

1. Woke: nieuwe visies op discriminatie en emancipatie

Er bestaat geen algemeen aanvaarde definitie van woke zijn. Er is geen overeenstemming onder de filosofen of de sociale en politieke denkers. Er is geen overkoepelende woke organisatie die haar definitie zou kunnen opleggen (die dan natuurlijk tegengesproken zou worden door bepaalde fracties). Onder de woke paraplu scharen zich de meest diverse denkers en activisten.

Dit gebrek aan een breed gedragen definitie komt omdat het gaat om een relatief nieuw begrip en omdat de discussies erover niet alleen intellectueel, maar zeer vaak ideologisch geladen zijn. Bovendien wordt woke meestal verbonden met andere begrippen zoals *dekolonisatie* en *cancelcultuur* (en wat filosofische systemen betreft, het *postmodernisme*), die er wel bij aansluiten, maar niet steeds samen moeten voorkomen. Sommigen betrekken er zelfs dierenrechten-activisme of de strijd tegen de milieuproblemen bij.

Toch omvat woke zijn doorgaans een specifieke visie, die meestal niet opgemerkt wordt en nochtans zeer vruchtbaar is om een kritische evaluatie te maken: de visie dat de strijd tegen discriminatie een versnelling hoger moet schakelen, een stap verder moet gaan. Meer bepaald wil woke de aandacht vestigen op onderbelichte vormen van discriminatie.

1.1. Nieuwe kijk op discriminatie

Je bent woke, dat betekent letterlijk *wakker* (of *wakker gemaakt*), als je alert bent voor alle vormen van discriminatie, ook discriminatie door personen die van zichzelf denken dat ze niet (langer) discrimineren.

Het begrip discriminatie moet drie uitbreidingen krijgen: ten eerste moet je bewust zijn van, niet enkel de materiële discriminatie, maar ook de ideële (symbolische) discriminatie; ten tweede moet je oog hebben voor, niet alleen de individuele discriminatie, maar ook de systemische (structurele) discriminatie die privileges verschaft; ten derde moet je aandacht hebben voor, niet alleen enkelvoudige, maar ook intersectionele (meervoudige) discriminatie.

1.1.1. Ideële discriminatie

Naast de klassieke vormen van discriminatie, die je materieel kan noemen (geweld gebruiken, bepaalde rechten ontzeggen, materieel ongelijk behandelen, zoals verschillen in loon of carrièremogelijkheden), zijn er andere, subtielere vormen die je ideëel kan noemen (of symbolisch), discriminatie die vervat zit in woorden en begrippen, kunstwerken, tradities, theorieën, culturele uitingen. De veronderstelling is dat heel veel personen materieel gezien niet meer discrimineren, maar wel nog ideëel, meestal zonder zich daarvan bewust te zijn. Die personen moeten wakker geschud worden, zodat ze ook niet langer ideëel discrimineren.

Je kan discrimineren door bepaalde woorden te gebruiken. Het is discriminerend als je een persoon met zwarte huid *neger* noemt, want dit woord werd vroeger gebruikt om slaven en gekolonialiseerde personen aan te duiden, en wie dit woord nu nog gebruikt, suggereert

onbewust dat zwarte personen misschien toch nog wat slaaf zouden moeten zijn. Bij wie helemaal woke is, komt het woord *neger* niet meer over de lippen of uit de pen (of pc) en gebruikt die, zelfs als die over het kolonialisme in historisch perspectief praat, het *n-woord*. Het woord *slaaf* suggereert dat er zoiets van nature bestaat (zoals Aristoteles beweerde) en dus gebruik je beter het begrip *een tot slaaf gemaakte persoon* . De vervanging van *gehandicapte* door *persoon met een handicap* , en dit laatste door *persoon met een beperking* , is al enigszins doorgedrongen. Het woord *allochtoon* is in bepaalde kranten vervangen door het begrip *persoon met migratieachtergrond* . Je mag geen reclame meer maken voor tampons voor *vrouwen* , enkel voor *mensen die menstrueren* , want een transvrouw heeft bij gebrek aan menstruatie geen nood aan tampons en is toch een vrouw. Jouw homoseksuele buurman noem je geen *homo* meer, maar een lid van de *LGBTQIAPN+-gemeenschap* , want dat zorgt voor inclusie: je verwelkomt ook lesbiennes, biseksuelen, transgenders, queer personen, interseks personen (vroeger hermafrodieten genoemd), asexuele, panseksuele, non-binaire personen + welke soorten personen er nog allemaal kunnen zijn met een specifieke beleving van geslacht, gender of seksuele voorkeur.

Je kan discrimineren door jouw cultuur te beleven en bepaalde tradities te handhaven. Het is discriminerend standbeelden en straatnamen te behouden van koloniale figuren, van de Belgische koning Leopold II tot de Gentse Gebroeders Vandevelde. Een album met Kuifje in Kongo, vol *neger* -stereotypen, is beledigend. Sinterklaas mag niet langer geholpen worden door een Zwarte Piet, want die is een slaaf(gemaakte) (en geen enkele schoorsteen is zo vuil dat iemand er volledig zwart kan door worden). Een carnaval waar joden met een grote haakneus afgebeeld worden bovenop een uitpuilende spaarpot, hoort niet thuis op de *UNESCO Representatieve Lijst van het immaterieel cultureel erfgoed* . En *vuile janetten* in de Aalsterse stoet, kan dat wel door de beugel? De lijsten van waardevolle kunstuitingen (zogenaamde canons) moeten herschreven worden, want ze bevatten, indien niet uitsluitend, dan toch veel te veel westerse producten, bijna steeds van mannelijke kunstenaars.

Je kan discrimineren door bepaalde, schijnbaar onschuldige vragen te stellen, opmerkingen te maken of handelingen te stellen. Men spreekt over micro-agressie. Het is discriminerend als je aan een persoon met migratieachtergrond vraagt “waar kom je uiteindelijk vandaan?”, “hoe komt het dat je zo goed Nederlands spreekt?”, of als je beweert “op onze school is er geen discriminatie”. Wie diens handtas extra stevig omklemt als er jongeren met migratieachtergrond naderen, verklaart die jongeren tot boefjes en stelt een daad van symbolisch geweld, zodat die niet verwonderd moet zijn als die jongeren inderdaad overgaan tot geweld. Je zegt tegen een verkrachte of aangerande vrouw niet “als ik daar heen moet, dan draag ik nooit sexy kleding.” Je zegt tegen een lesbische vrouw niet “jij kleedt je toch elegant” of tegen een homoman “jij kan waarschijnlijk wel goed koken”. Je zegt tegen een transvrouw niet “puik werk, je zou niet zeggen dat je een man bent geweest”. Je gebruikt nooit de deadname van een transgender (de voornaam die iemand bij geboorte meekreeg). Je praat tegen een oude persoon niet met verkleinwoorden als “madammeken”. Bij dergelijke vragen, opmerkingen en handelingen schemeren vooroordelen door, stereotyperingen, gebrek aan kennis en soms ook minachting (het is niet moeilijk dit in de hierboven gegeven voorbeelden te expliciteren). De persoon die de vragen stelt, opmerkingen maakt of handelingen stelt, bedoelt het meestal goed (niet discriminerend) en is zich bijna nooit van enig kwaad bewust, maar de persoon tot wie ze gericht zijn, maakt dit steeds opnieuw mee en voelt de achterliggende ideeën goed aan. Die voelt zich mis begrepen, beschuldigd, beledigd, gekwetst.

Je kan discrimineren door onvoldoende te erkennen dat sommige groepen slachtoffer zijn. Er

mogen dan al geen officiële kolonies meer bestaan, de koloniale houding is nog bij witte mensen aanwezig en dus blijven gekleurden slachtoffer van het kolonialisme. Als een vrouw door haar mannelijke partner wordt gedood, is dat niet gewoon moord, maar een *feminicide* (soms korter *femicide*), want vrouwen blijven hoe dan ook slachtoffer van de machtspositie van mannen.

Je kan discrimineren door je bepaalde elementen uit de cultuur van een andere groep toe te eigenen. Je eigent je een detail toe, waardoor je het geheel van die cultuur negeert en de cultuur vervormt en dus onrecht aandoet. Bovendien is de toe-eigening gericht op persoonlijk gewin, hetzij commercieel, hetzij op vlak van erkenning (bv. je een bepaalde look geven om op te vallen). Het is discriminerend om zonder meer de geroofde kunstwerken in een Afrika-museum te bewonderen: een geroofd kunstwerk is nooit het bekijken waard. Justin Bieber moet geen dreadlocks dragen. In een film laat je een transgender niet spelen door een cisgender acteur of actrice (als we deze binaire indeling nog mogen gebruiken – een cisgender is iemand wiens “aangevoeld” geslacht overeenkomt met diens biologisch geslacht bij geboorte). Je mag een gedicht van een zwarte vrouw niet laten vertalen door een witte persoon, die zich immers nooit volledig kan inleven in de achterstelling van zwarte vrouwen.

Je kan discrimineren door filosofische of wetenschappelijke stellingnames. Het is, volgens woke aanhangers, discriminerend om te wijzen op wetenschappelijk vastgestelde biologische of culturele verschillen, laat staan om daar zelf onderzoek naar te doen, want de wetenschap is een bastion van machtsbeluste, witte, westerse mannen die weten dat hun bevindingen gebruikt zullen worden om maatschappelijke discriminatie te verantwoorden. Je mag niet wijzen op genetische verschillen tussen mannen en vrouwen, want geslacht is een sociale constructie, het opleggen van rolpatronen die in het nadeel van vrouwen zijn. Je mag geen kritische vragen stellen omtrent geslachtsveranderende operaties, want een transkritische houding is transfobie en beledigt transpersonen. Je mag geen debat aangaan over slachtoffercultuur, want dan neem je de pijn van de slachtoffers niet voldoende serieus. Volgens sommigen is heel het westers modern denken discriminerend: het universaliseert en verabsoluteert een regionale kijk op de wereld en verklaart andere (bijvoorbeeld mythische) zienswijzen irrationeel. Het verheft één mensbeeld, de individualistische *homo economicus* , tot de norm. Wat erger is: de westerse wetenschap en technologie vormen een overheersingsdenken, inbegrepen de wiskunde (die alles wil vatten met abstracte getallen en zo alle diversiteit negeert). De steeds verdergaande abstrahering helpt om de wereld te beheersen, maar verhindert om betekenisvolle relaties aan te knopen met de dingen en met de levende wezens. Het wetenschappelijk denken is gericht op de almacht van de westerse mens, zowel over de natuur als over andere mensen. De huidige milieuproblemen en de slavernij vinden hun oorsprong in dezelfde – westerse, dus “witte” - bron. Het onderwijs bevoordeelt door zijn gebruikte methoden bovendien witte leerlingen tegenover zwarte (maar meisjes halen blijkbaar betere cijfers dan jongens en in de USA excelleren leerlingen met Aziatische achtergrond).

Achter dit alles ligt de filosofische visie van het postmodernisme.

Postmodernisme

De klassieke wetenschapsfilosofie van de moderne tijd (het positivisme en zijn 20^e-eeuwse opvolger, het logisch-empirisme) stelt dat de taal (kennis uitgedrukt in woorden) een afbeelding (een objectieve beschrijving) geeft van de werkelijkheid, die juist kan zijn (de kennis is dan waar) of onjuist (de kennis is dan onwaar), en dat de natuurwetenschappelijke methode ontwikkeld in

het westen vanaf 1600 zorgt voor de meest ware kennis. De westerse wetenschappelijke kijk op de wereld is superieur. Dit alles wordt vanaf de 2^e helft van de 20^e eeuw ontkend door het postmodernisme.

Volgens Michel Foucault (1926-1984) en anderen is de taal een instrument waarmee een bepaalde sociale groep de werkelijkheid construeert. De taal (de begrippen) die een groep gebruikt, bepaalt hoe de wereld zich voordoet aan de leden van de groep, welke onderdelen van de werkelijkheid voor hen naar voren worden gehaald, welke onderdelen uit het zicht blijven en hoe de verschillende onderdelen zich tot elkaar verhouden. Taal beschrijft niet de wereld, maar schept de wereld. Het westers wereldbeeld is één van de zo vele mogelijke wereldbeelden en is op zich niet superieur. Wel is het erin geslaagd andere wereldbeelden te domineren. Met zijn taal heeft de witte, heteroseksuele, cisgender man een wereld geschapen die hem voorrechten geeft en die gekleurden, homoseksuelen, transgenders en vrouwen discrimineert, controleert en overheerst. Het opheffen van deze discriminatie begint dan ook met het veranderen van die taal.

Deze postmoderne visie overheerst het denken over dekolonisatie (postkolonialisme). De westerse, wetenschappelijke manier van denken overheerst de wereld als gevolg van de militaire, economische en politieke macht van het westen. Kolonialisme werd verdedigd als het brengen van een superieure beschaving, de Verlichting, met onder meer het wetenschappelijk denken. De gepretendeerde superioriteit van het rationeel en wetenschappelijk denken is echter slechts een manier om alternatieve kennissystemen van gekoloniseerde volkeren uit te schakelen en deze volkeren zo te domineren. Magisch denken afschilderen als inferieur aan het wetenschappelijk denken is een uiting van onderdrukking.

1.1.2. Systemische discriminatie

Naast de individuele discriminatie, bewust uitgeoefend door concrete personen, zijn er andere, subtielere vormen die je systemisch (structureel, institutioneel, collectief) kan noemen. Zelfs iemand die niet bewust discrimineert en dat ook niet wil, kan behoren tot een groep waardoor die toch deelneemt aan de discriminatie verbonden met die groep en met de structuren die door die groep in stand worden gehouden. Discriminatie door individuen is maar mogelijk als er een systeem (structuur) bestaat die de discriminatie stimuleert of in elk geval mogelijk maakt en tolereert. Het meedraaien van een individu in en dus met het systeem bepaalt meer diens handelen en de voordelen die daaruit volgen, dan diens individuele kenmerken, karakter of morele ingesteldheid. Het discriminerende systeem functioneert los van de bedoelingen of het zelfbeeld van de individuen.

Vele vormen van ideële discriminatie zoals hierboven beschreven zijn het gevolg van het discriminerend karakter van de cultuur en het systeem waarin het individu met zijn ideeën vertoeft. De discriminerende cultuur nestelt zich via de opvoeding in het onbewuste en komt naar boven in ideële discriminatie. Er is als het ware een therapie nodig om zich van deze onbewuste discriminatie bewust te worden. Er is een deconstructie nodig van de persoonlijkheid, zoals die tot stand is gekomen binnen de discriminerende cultuur. Maar het gaat verder.

Het behoren tot een discriminerend systeem brengt mee dat individuen ook op materieel vlak discrimineren, doordat ze bijvoorbeeld ertoe bijdragen dat zwarte personen minder vlot een woning vinden, dat vrouwen minder verdienen dan mannen, dat holebi's op straat niet hand in hand durven lopen, dat transpersonen niet de job krijgen waar die ten eerste geschikt voor zijn.

Het lidmaatschap van een dominante groep geeft immers iemand, los van diens individuele denkbeelden of gedragingen, voorrechten die de overheerste groepen niet hebben. Een witte persoon / een man / een heteroseksueel / een cisgender profiteert hoe dan ook van de voordelen die de samenleving nog steeds geeft aan witte personen / mannen / hetero's / cisgenders en domineert dus objectief gezien de niet-witten / de vrouwen / de homoseksuelen / de transgenders. Er is een wit / mannelijk / heteroseksueel / cisgender privilege (en je kan de lijst natuurlijk nog uitbreiden: privileges voor personen zonder handicap, privileges voor personen zonder migratieachtergrond, privileges voor personen van een bepaalde religie).

Geprivilegieerde personen durven hun privilege niet op het spel zetten door te protesteren tegen discriminatie uitgeoefend door mede-geprivilegieerden. Wie een mooie functie heeft in een bedrijf, kijkt meestal de andere kant uit als een collega, en zeker als een leidinggevende grensoverschrijdend gedrag stelt. Men kakt niet in het eigen nest, klokkenluiders maken veel te veel lawaai.

Nog fundamenteler: het hebben van privileges op zich hoort niet en de geprivilegieerde moet schuldig verklaard worden. Het witte gezin dat een woning huurt die ook door zwarte gezinnen gewenst wordt, is schuldig aan discriminatie. De man die meer verdient dan zijn vrouwelijke collega, de heterojongeren die hand in hand lopen op straat, de cisgender die een job krijgt waar ook een even geschikte transgender voor solliciteert: allen zijn ze schuldig aan discriminatie. Er is wel degelijk sprake van schuld (verantwoordelijkheid): wie niet afstand neemt van discriminatie, en dus van zijn privileges, draagt bij aan de instandhouding ervan. Wie denkt geen partij te kiezen, kiest toch partij, namelijk voor de dominante partij. De geprivilegieerde moet zich bewust worden van diens privileges, vervolgens erkennen dat die onverdiend zijn en ten slotte strijden tegen het bestaan ervan. Het volstaat niet geen racist / seksist / homofoob / transfoob te zijn, het is nodig antiracist / antiseksist / antihomofoob / antitransfoob te zijn.

Het hebben van privileges maakt je ook mee verantwoordelijk voor de geschiedenis waardoor die privileges ontstaan zijn. De huidige generatie kan zich niet zomaar distantiëren van de vroegere gebeurtenissen die de privileges in het leven hebben geroepen. Het is dan ook nodig dat leiders van een staat zich excuseren voor wat de vroegere leiders van die staat aan onrecht hebben gedaan, en dit onrecht compenseren, door bijvoorbeeld geroofde kunst terug te schenken of door schadevergoedingen (herstelbetalingen) uit te keren (waar “spijt” een persoonlijk, individueel gevoel uitdrukt, houden “excuses” een erkenning in van schuld en dus de verplichting om goed te maken wat fout werd gedaan).

De rol van structuren brengt verder mee dat ook gekleurden, vrouwen, homoseksuelen en transgenders de discriminerende mentaliteit kunnen belichamen. Enerzijds stellen sommigen bijvoorbeeld wel dat een zwarte geen racist kan zijn, omdat racisme niet alleen inhoudt dat je een onderscheid maakt tussen meerdere rassen, maar ook dat je behoort tot het dominerende ras. Anderzijds wordt echter door velen erkend dat een zwarte deel kan willen uitmaken van de dominante witte cultuur en daarom de witte, discriminerende houding vaak overneemt: die wordt dan een *bounty* (zoals de chocoladereep), wel zwart van buiten (van lichaam), maar wit van binnen (van ideeën en handelwijzen). Als zwarte politieagenten een zwarte persoon doden, dan blijft dit politiegeweld racistisch, want de zwarte agenten hebben de racistische mentaliteit van de witte politiestructuur (het politiecorps) overgenomen.

Het systemisch karakter van racisme is het kernpunt van de zogenaamde Critical Race Theory (uitgewerkt door o.a. Derrick Bell, Kimberlé Crenshaw en Richard Delgado). Achter dit alles ligt de filosofische visie van het poststructuralisme.

Poststructuralisme

Het existentialisme stelt dat het individu volledig vrij is en dus ten volle verantwoordelijk voor diens daden en karakter. Wijzen op bepaalde determinaties die een persoon buiten diens wil om vormen, zoals afkomst, geslacht, opvoeding, is volgens Jean Paul Sartre (1905-1980) *kwade trouw*, om de eigen verantwoordelijkheid te ontkennen. Volgens het structuralisme daarentegen (o.a. Claude Lévi-Strauss, 1908-2009) zijn de daden en het karakter van een individu het resultaat van bepaalde structuren (relaties tussen de elementen waaruit de sociale werkelijkheid is opgebouwd), die bestaan los van dat individu. Ook het individu (het subject) is een sociale constructie. De structuren zelf vertonen vaste vormen over de verschillende culturen heen. De hoofdlijnen van sociale systemen (bijvoorbeeld verwantschapsrelaties tussen de leden van een samenleving of kenmerken van religie) zijn overal dezelfde en vertonen meestal een binaire structuur. Je kan zeggen dat de structuren georganiseerd zijn zoals een taal, waarin de betekenis van de woorden niet bepaald wordt door datgene waarna ze verwijzen, maar steeds door het geheel van de taal en dus door alle andere elementen in het betekenisstelsel. Het post-structuralisme is de postmoderne variant van het structuralisme.

De poststructuralisten (zoals Roland Barthes, 1915-1980, en Jacques Derrida, 1930-2004) gaan akkoord dat sociale structuren een grote rol spelen in een cultuur en de individuen vormen, maar ontkennen dat die structuren overal dezelfde vorm hebben. De structuren zijn instabiel, open en onderhevig aan veranderingen. Er zijn steeds elementen die ontsnappen aan de structuren. Elke cultuur ontwikkelt daarom zijn eigen vorm van de structuren. Daarbij kan men niet zeggen dat de ene cultuur superieur is aan de andere. Voodoo praktijken zijn even waardevol als de pillen van de westerse wetenschappelijke geneeskunde. De vermeende superioriteit van die laatste is enkel bedoeld om de culturen die aan voodoo doen, te overheersen.

1.1.3. Intersectionele discriminatie

Naast de enkelvoudige discriminatie die een persoon kan ondervinden, bijvoorbeeld omdat die een vrouw is, zijn er ook meervoudige discriminaties van één persoon, omdat die én vrouw én zwart is, of én vrouw én zwart én lesbisch, of én vrouw én zwart én lesbisch én transgender (je kan nog aanvullen: én islamitisch, én ...). Men spreekt over intersectionaliteit: sommige personen bevinden zich in meerdere secties van het grote discriminatiegeheel, of zoals men het meestal bij ons uitdrukt, op een kruispunt waar twee of nog meer discriminaties samenkomen.

Het wordt soms aanvaard dat een persoon ingaat tegen een discriminatie, maar stilzwijgend wordt die dan opgelegd zich te beperken tot één discriminatie: die moet niet overdrijven. De meervoudig gediscrimineerde moet kiezen welke discriminatie die aan de orde wil stellen en wordt gedwongen een rangorde van "ergheid" op te stellen: weegt de discriminatie als vrouw meer door dan als zwarte? Woke verzet zich hier in principe tegen.

Vaak schemeren er bij woke personen toch wel rangordes door. Een witte vrouw wordt als vrouw wel gediscrimineerd, maar geniet van de privileges van de witheid en heeft dus bijlange niet zoveel te klagen als een zwarte vrouw. Sommige zwarte feministes bekritiseren dan ook witte feministes, omdat de theorieën van die laatste niet adequaat genoeg zijn, niet voldoende duidelijk maken dat ook het zwart zijn (of lesbisch of transvrouw of islamitisch zijn) gebruikt worden om vrouwen (extra) te discrimineren. De Amerikaanse juriste Kimberlé Crenshaw (*1959), die de term

intersectionaliteit introduceerde, zet zich dan ook af tegen het klassieke feminisme: nodig is een afrofeminisme, een LGBTQ+-feminisme, een islamitisch feminisme.

En dan zijn nog vragen zoals bijvoorbeeld: heeft een witte vrouw toch niet minder te klagen dan een zwarte man? Volgens sommigen mag een witte vrouw haar lot niet beklagen in het bijzijn van een zwarte man, want haar witheid levert privileges op waar de zwarte man niet kan van dromen. Het is natuurlijk niet gemakkelijk dergelijke vergelijkingen te maken.

Duidelijk is in elk geval welke soort persoon in geen enkele sectie gediscrimineerd wordt: de witte, heteroseksuele, cisgender man (vaak wordt daar nog "oud" aan toegevoegd, omdat ook de leeftijd vaak privileges meebrengt, maar dat is minder duidelijk: oude mensen worden vaak juist omwille van hun ouderdom gediscrimineerd). Die man is de vijand, die de gediscrimineerden uit alle secties kan verenigen. De zwarte man kan nog enigszins vergeven worden als hij vrouwen of homoseksuelen of transgenders onderdrukt, want hij is zelf slachtoffer van onderdrukking door witte mannen. De overtuiging, of toch de hoop leeft, dat, als de (mentaliteit en de onderdrukking door de) witte, heteroseksuele, cisgender man uitgeschakeld zal zijn, ook de zwarte man niet langer vrouwen, homoseksuelen of transgenders zal onderdrukken.

Bij dit alles moet wel iets zijn opgevallen: bijna alle voorbeelden van discriminaties gegeven om woke te omschrijven betreffen huidskleur ("ras", met bijhorende cultuur), geslacht, seksuele voorkeur of gender. Dat is geen toeval: het zijn de discriminaties waarop woke zich concentreert. Om woke helemaal te omschrijven, moet, naast de nadruk op het ideële, systemische en intersectionele karakter van discriminatie, dan ook nog een ander kenmerk vermeld worden – een kenmerk waarover woke activisten zelf meestal zwijgen en waarvoor ze geen verantwoording geven.

Aandacht voor bio-psychologische (en niet socio-economische) identiteit

De discriminaties waar woke in hoofdzaak tegen ten strijde trekt, hebben als grond lichamelijk-seksuele, of anders uitgedrukt, biologisch-psychologische kenmerken van personen: huidskleur (met bijhorende cultuur), geslacht, seksuele voorkeur en gender (soms ook leeftijd en lichamelijk functioneren). Sommige woke theoretici kunnen bezwaar maken tegen de term bio-psychologisch omdat de genoemde kenmerken sociale constructies zouden zijn (zie de uitleg van het postmodernisme op p. 8-9), maar de band met het individuele lichaam kan niet ontkend worden.

Vaak drukt men dit uit door de stelling dat woke enkel aandacht heeft voor "identitaire" discriminaties en kadert binnen een identiteitsdenken, maar dit getuigt van een te beperkte benadering van het begrip *identiteit*. De identiteit van een persoon kan het best omschreven worden als het geheel van kenmerken (wie of hoe die is, wat die doet of denkt) die de persoon zelf belangrijk vindt, waaraan die veel waarde hecht en dus kenmerken die veel invloed hebben op diens zelfbeleving, denken en doen. Dit gaat gepaard met groepsvorming: men voelt zich verwant en zoekt contact met anderen die eenzelfde kenmerk hebben én belangrijk vinden. De ene inwoner van Vlaanderen vindt diens Vlaamse nationaliteit belangrijk, en dan behoort Vlaming zijn tot diens identiteit; de andere inwoner vindt dat niet en dus behoort Vlaminge zijn niet tot diens identiteit. Ook socio-economische kenmerken kunnen echter deel uitmaken van iemands identiteit, zoals een arbeid(st)er zijn, of hoog opgeleid zijn; omgekeerd kan iemand bepaalde bio-psychologische kenmerken niet belangrijk vinden voor zichzelf en ze niet tot diens identiteit rekenen. Juist voor de socio-economische onderdrukking heeft de woke beweging bijna geen aandacht.

De grote blinde vlek in de woke beweging is de overheersing van de werkende klasse door de kapitaal bezittende klasse. Deze discriminatie staat los van de bio-psychologische discriminaties waar woke het over heeft: er zijn enerzijds zwarte, vrouwelijke, homoseksuele en transgender kapitalisten, of ruimer, elitaire leid(st)ers die het kapitalisme in het zadel houden, terwijl anderzijds de werkende persoon overheerst wordt, ook als hij wit, man, hetero en cisgender is. Als klassenverschillen al ter sprake komen, worden ze, zoals bij Kimberlé Crenshaw, herleid tot verschillen in huiskleur of geslacht. Het is de vraag of dit klopt.

De zwarte, vrouwelijke, homoseksuele en transgender arbeid(st)ers worden misschien meer uitgebuit, maar dat neemt niet weg dat ook vele witte, heteroseksuele, cisgender mannen slachtoffer zijn van ongelijke behandeling en gediscrimineerd worden (niet alleen materieel, individueel en enkelvoudig, maar ook ideëel, systemisch en intersectioneel), namelijk als ze behoren tot de werkende klasse en hen de privileges ontzegd worden die kapitalisten genieten.

De vraag is hoe deze blinde vlek bij woke verklaard kan worden, zeker aangezien sommige woke inzichten ook toegepast kunnen worden op de socio-economische discriminatie.

De Franse socioloog-filosoof Didier Eribon (*1953), arbeiderszoon en homoseksueel, schreef over postmodernist Michel Foucault en was rond 2000 voortrekker van de homostudies in Frankrijk. In zijn autobiografische reflectie *Terug naar Reims* uit 2009 merkt hij op: *het leek of het bestuderen van het ontstaan van een minderwaardig gemaakt subject aandacht kreeg en achtenswaardig was, en zelfs binnen de hedendaagse politieke context werd bevorderd, als het ging om seksualiteit. Maar als het ging om de sociale afkomst, lag dat problematisch en boden de categorieën van het openbare discours daartoe vrijwel geen enkele steun*. Eribon vraagt zich af: *ik heb zoveel geschreven over overheersingsmechanismen – waarom heb ik dan nooit iets geschreven over sociale overheersing?* (*Terug naar Reims*, I, 2). Het ligt voor de hand een verband te leggen met de opkomst en het succes van het neoliberale denken vanaf de jaren 1980.

Na de tweede wereldoorlog werd de socio-economische ongelijkheid irrelevant verklaard, door het streven om iedereen er materieel op vooruit te doen gaan en dit door de Grote Versnelling: het massaal gebruiken van de natuurlijke hulpbronnen om door wetenschappelijk-technologische toepassingen een enorme groei van de materiële rijkdom te bewerkstelligen. Dat het grootste deel van deze groei terecht kwam bij wie al het meeste had, werd verdoezeld of aanvaard omdat zij die het minste hadden, er toch wat op vooruit gingen en soms van onvoldoende naar net voldoende gingen (uit de “extreme armoede” werden getild). Socialisten werden een rariteit en de sociaaldemocraten zijn socio-economisch gezien rechts geworden (de zogenaamde *Derde Weg*, van Gerhard Schröder, Tony Blair en Bill Clinton): ze ijveren niet meer voor het verminderen van de socio-economische ongelijkheid, maar voor het vermeerderen van de economische groei en nemen er de prijs van toenemende socio-economische ongelijkheid bij.

De Grote Versnelling werd ook toegepast als “oplossing” voor de ongelijkheid tussen ontwikkelde en onderontwikkelde landen (koloniserende landen en kolonies, noord en zuid): de arme landen werden ontwikkelingslanden en gingen erop vooruit, maar de rijke landen bleven de arme landen uitbuiten (roof van grondstoffen; surpluswaarde arbeid vloeit naar noorden) zodat de kloof tussen rijke en arme landen nog toenam. De gehele bevolking van de rijke landen zijn uitbuiters geworden, zowel de kapitaalbezitters als de arbeid(st)ers, zodat die laatsten niet meer protesteren tegen het kapitalisme en de kapitaalbezitters voordeel halen uit een dubbele uitbuiting. Wie zich toch ongemakkelijk voelde bij ongelijkheid (wie “progressief” wou zijn), kon diens aandacht richten op de discriminaties op bio-psychologische grond, die bestreden werden

door de zogenaamde nieuwe sociale bewegingen uit jaren 1960-70. Voor het marxisme en socialisme golden deze gevechten voor seksuele en raciale emancipatie *als ‘ondergeschikt’ of zelfs als ‘kleinburgerlijke afleidingsmanoeuvres’, die de aandacht afwendden van de enige strijd die de moeite waard is, de enige ‘echte’ strijd, die van de arbeidersklasse*. De kapitalistische elite steunde de nieuwe sociale bewegingen om zo verdeeldheid te zaaien binnen links en het klassieke links te verzwakken. Klassiek links werd woke. De aandacht voor de *sociale overheersing* verloor de steun van zij die *de hedendaagse politieke context* bepalen, de aandacht voor *seksualiteit* en andere bronnen van *minderwaardigheid* werd *bevorderd*. Volgens Eribon was *de ondergang van het marxisme of in ieder geval het verdwijnen ervan als het dominante linkse discours waarschijnlijk zelfs de noodzakelijke voorwaarde om politiek te kunnen denken over mechanismen van bijvoorbeeld seksuele en raciale onderwerping* (*Terug naar Reims*, Epiloog, 2). De arbeidersstrijd is in elk geval bijna geheel verdwenen, ook bij progressieve denkers. De strijd tegen andere vormen van overheersing is minder systeembedreigend. Waar marxistische en socialistische denkers meer uit de academische wereld worden geweerd, is de woke beweging van harte verwelkomd aan de universiteiten. De woke academici, ook zij die zwart, vrouw, holebi of transgender zijn, blijven blind voor het feit dat hun maatschappelijke positie hen plaats bij de heersende klasse, maar, *net zoals een blanke zich er niet van bewust is blank te zijn en een heteroseksueel zich er niet van bewust is hetero te zijn, heeft de heersende klasse niet door dat ze zich in een specifieke, maatschappelijk gesitueerde wereld bevindt* (*Terug naar Reims*, II, 3).

Ondertussen heeft de Grote Versnelling geleid tot gigantische milieuverstoreningen, waarbij de klimaatverstorening de meeste aandacht krijgt (ten onrechte, want het is niet de meest bedreigende milieuverstorening: het teveel aan stikstof en de vermindering van de biodiversiteit zijn grotere problemen – in feite is er maar één probleem: de Versnelling is Té Groot geworden).

De strijd tegen de klimaatverstorening en andere milieuverstoreningen wordt soms gerekend bij het woke activisme. Meestal betreft het dan milieuactivisten die de oorzaak van de milieuverstoreningen leggen bij de overheersing door en het overheersingsdenken van de witte, heteroseksuele, cisgender man. De overheersingsdrang (steunend op het technowetenschappelijk denken) die zorgt voor discriminatie van zwarten, vrouwen, homoseksuelen en transgenders, zorgt ook voor de verstorening van het milieu. De milieuverstorening kan maar stoppen als we het antropocentrisme vervangen door een ecocentrisme, als we de (witte, heteroseksuele, cisgender, mannelijke) mens niet langer beschouwen als heer en meester over de natuur, maar als onderdeel van de natuur, als we weer gaan denken zoals de culturen die leven “in harmonie met de natuur”.

Ook het dierenrechtenactivisme wordt soms beschouwd als woke activisme, als een verdere, logische doortrekking: de bron van het kwaad is dan niet langer de witte, heteroseksuele, cisgender man, maar de witte, heteroseksuele, cisgender, mannelijke *homo sapiens*. De overheersing uit zich dan als speciesisme, het feit dat de species (de wetenschappelijke term voor soort) *homo sapiens* zich meer waard acht dan andere soorten van dieren en planten en daarom deze laatste overheerst en rechten ontzegt. Sommige dierenrechtenactivisten en sommige vegetariërs of veganisten nemen dan ook bepaalde actievormen van de woke beweging over.

Met haar nieuwe visie op discriminatie wijst de woke beweging erop dat het verschijnsel discriminatie veel complexer is dan meestal gedacht wordt. Dat maakt ook het bestrijden ervan moeilijker. Dat zorgt dan weer voor een nieuwe kijk op emancipatie (het bestrijden van discriminatie en het verwerven van gelijke behandeling).

1.2. Nieuwe kijk op emancipatie

Emancipatie is geen gemakkelijke zaak, juist omdat discriminatie zo diep zit en ook ideëel, systemisch en intersectioneel is. Een grondige, radicale aanpak dringt zich op. Niet alleen de effectieve uitingen van discriminaties moeten aangepakt en eventueel bestraft worden, maar er moet ook proactief gehandeld worden: er moeten maatregelen genomen worden om toekomstige discriminatie te voorkomen. Uiteindelijk is het nodig dat de bron ervan verdwijnt.

Ten eerste is er systematische bestraffing nodig van personen of instellingen die tegen de wet in discrimineren. Al te vaak gaan daders vrijuit, juist omwille van hun privileges. Gediscrimineerden durven de discriminerende personen niet aan te klagen. Hier speelt de *MeToo*-beweging een voortrekkersrol: ze moedigt slachtoffers van seksueel misbruik aan om niet bang te zijn, maar om moedig te verklaren: “ook ik ben slachtoffer, ook ik pik dat niet langer”. Even belangrijk is de beweging *Black Lives Matters*: ze ijvert ervoor dat ook racisme bij de politie en in de rechtbanken aangeklaagd wordt en bestraft.

Ook zaken van lang geleden moeten onder de aandacht van de rechterlijke instanties gebracht worden. Wegens de verjaringstermijnen is de kans dat er vervolging komt, vaak zeer klein, maar de klachten bij het gerecht houden het thema in de actualiteit en het draagt bij tot *empowerment* van effectieve of potentiële slachtoffers (het vergroten van zelfvertrouwen en het creëren van een positief zelfbeeld, zodat men meer voor zichzelf durft op te komen). De anti-discriminatie-wetgeving is echter zeer gebrekkig. Meer is dus nodig.

Ten tweede moeten alle bestaande uitingen van discriminatie de wereld uit geholpen worden, zowel woorden, symbolen, tradities, wetten, micro-agressies, theorieën, organisaties, onderwijspraktijken, culturele toe-eigening, privileges. Daartoe moeten alle beschikbare middelen aangewend worden, zoals protestacties, bewustmakingscampagnes, lobbying, boycotten, virtuele acties op sociale media, volgens sommigen zelfs geweld. Je overtuigt journalisten om niet meer te schrijven over *allochtonen*, maar over *personen met een migratieachtergrond*; je besmeurt standbeelden van Leopold II net zolang tot het gemeentebestuur ze weghaalt; je lobbyt bij de Unesco tot deze organisatie Aalst Carnaval schrapt van de lijst met immaterieel cultureel werelderfgoed, in afwachting dat het stadsbestuur de praalwagens vooraf screent; je boycot de lessen van een transkritische docent tot die ontslagen wordt; je reageert bitsig op een micro-agressieve vraag of opmerking; je start een campagne tegen Justin Biebers dreadlocks; je koopt geen producten meer van een bedrijf dat niet kan bewijzen dat het een inclusief personeelsbeleid voert. Er is geen plaats voor racistische, seksistische, homofobe of transfobe werken of praktijken, hoe veel artistieke of economische verdiensten die ook zouden kunnen hebben – dat heeft lang genoeg als excuus gediend. Dat alles is een werk van lange adem. Meer is ondertussen nodig.

Ten derde moeten potentiële slachtoffers beschermd worden, zodat ze geen slachtoffer kunnen worden. Er moeten, zowel fysiek als virtueel, *safe spaces* uitgebouwd worden, plaatsen waar potentiële slachtoffers niet in aanraking kunnen komen met personen die hen zouden kunnen discrimineren – ontmoetingsruimten of activiteiten waar enkel vrouwen, of enkel homoseksuelen, of enkel transgenders, of enkel gekleurde personen, of enkel moslims toegelaten zijn, waar ze ongehinderd zichzelf kunnen zijn en kunnen werken aan hun empowerment.

Ruimer gezien moeten alle openbare ruimtes safe gemaakt worden door gepaste woke-maatregelen. Schooldirecties moeten nultolerantie hanteren tegenover discriminerende

uitingen; hogescholen mogen geen lezingen toelaten die vrouwelijke, homoseksuele, transgender, gekleurde of islamitische studenten zou kunnen kwetsen; bedrijven moeten verplichte personeelsvormingen organiseren rond diversiteit en inclusie; bibliotheken moeten hun collectie uitzuiveren. Om heel de wereld safe te maken moet er actie gevoerd worden tegen alle mogelijke toekomstige uitingen van discriminatie. Meer is dus nodig.

Ten vierde is het nodig niet enkel de uitingen van discriminatie te bestrijden, maar ook de bron ervan aan te pakken en inactief te maken: daders moeten de positie (job, appreciatie, status, kortom privileges) verliezen van waaruit ze discrimineerden, ze moeten gecancelled worden, en wel om twee redenen. Zo straf je hen (want de wet voorziet meestal te lichte of helemaal geen straffen) en zo voorkom je dat ze in de toekomst hun discriminerend gedrag herhalen. Nog meer, niet enkel toekomstige producten van de dader zijn verwerpelijk, maar ook die uit het verleden, zelfs als die niet rechtstreeks een vorm van discriminatie zijn.

Je kan de werken of prestaties niet scheiden van de maker of uitvoerder. De discriminerende geest van de maker straalt af op de totaliteit van diens oeuvre. Een deel van het oeuvre behouden komt neer op een eerbetoen aan de maker, wat moreel niet te verantwoorden is. Dat Jan Fabre schuldig is aan seksueel grensoverschrijdend gedrag, vraagt dat zijn kunstwerken uit de publieke ruimte verwijderd worden. Het radiostation dat nog steeds liedjes van Michael Jackson draait, vindt de strijd tegen pedofilie blijkbaar niet zo belangrijk en moet geboycot worden. Het excuus dat de niet onmiddellijk discriminerende werken een hoge artistieke waarde of een groot historisch belang hebben (op zich al niet objectief vast te stellen), toont dat je de strijd tegen discriminatie niet de prioriteit geeft die nodig is. Het recht om niet gediscrimineerd te worden is belangrijker dan kunst of geschiedenis. Er zijn overigens genoeg andere artistiek hoogstaande werken en prestaties van personen die wel woke zijn, vooral werken en prestaties van vrouwen, zwarten, homoseksuelen en transgenders, die dringend aan een opwaardering toe zijn.

Ook dat sommige aanklachten nog niet bewezen zijn, mag de oproep tot canceling (o.a. via de sociale media) niet tegenhouden. Wachten op bewijs houdt discriminerende situaties in stand. Te veel schade is aangedaan doordat men weigerde drastisch op te treden. De risico's zijn te groot. Een leraar die aangeklaagd wordt van grensoverschrijdend gedrag naar leerlingen toe, moet onmiddellijk geschorst worden. En als er dan al eens achteraf zou blijken dat iemand ten onrechte gecancelled werd, dan is dat de jammere, maar noodzakelijke prijs om de strijd tegen discriminatie efficiënt te voeren, een soort onvermijdelijke *collateral damage*, te verantwoorden vanuit het utilitarisme (de morele visie die rechten ondergeschikt maakt aan het algemene principe van *het grootste geluk voor het grootste aantal mensen*).

Ook personen uit het verleden en hun werk moeten gecancelled worden. Het feit dat discriminatie lang geleden plaatsvond, in tijden dat het “normaal” was, maakt het voor ons nu niet minder verwerpelijk. Ook toen was het niet normaal, alleen was dat besef nog niet doorgedrongen. Om duidelijk te stellen dat discriminatie niet geduld mag worden, nu niet en niet in de toekomst, mag ook die van vroeger niet geduld worden. Er is geen plaats voor racistische, seksistische, homofobe of transfobe werken, uit welke tijdperiode ze ook komen. Wat is de strijd van Voltaire tegen de katholieke kerk waard, als je bedenkt dat hij zelf een antisemiet was? Shakespeares racisme, antisemitisme en seksisme maken dat zijn werk helemaal niet zo universeel is als de koloniale literatuurgeschiedenis steeds beweerd heeft en vragen erom dat toneelgezelschappen dus Hamlet maar beter vervangen door een stuk van een inclusief schrijver.

Tot zover de poging tot weergave van woke, bekeken vanuit het standpunt van woke zelf.

Wat moeten we ervan vinden? Gaat woke te ver, of zit het zelfs op het verkeerde spoor? 16

2. Woke mag niet gecanceld worden

De woke beweging krijgt veel tegenwind, vanuit verschillende richtingen.

Er zijn enerzijds de vijanden die stellen dat woke op het verkeerde spoor zit, omdat ze vinden dat de strijd tegen racisme, seksisme, homofobie en transfobie niet moet opgedreven worden, maar dat er, volgens de rechtse meerderheid van deze groep, best zelfs weer wat meer discriminatie komt.

Er zijn anderzijds de kritische vrienden die menen dat woke op het goede spoor zit, maar dat de aanhangers van woke af en toe toch te ver gaan. Deze critici hebben het moeilijk omdat ze meestal weggezet worden in het kamp van de rechtse vijanden. Toch moeten ze vasthouden aan hun bescheiden (genuanceerde) positie: de terechte kritiek op woke uitspreken en beargumenteren en tegelijkertijd beklemtonen hoe woke zijn goed en nodig is.

Vooraf moeten ze de onterechte kritieken op woke afwijzen.

2.1. Onterechte kritieken op woke

2.1.1. Ironie en spot

Sommige critici maken de woke beweging belachelijk, ofwel door spot, ofwel, meer ingehouden, door ironie.

Wie niet oplet, trapt gemakkelijk in deze val en schrijft, om het bij één voorbeeld te houden, iets als “intersectionaliteit is het inzicht dat iedereen die niet wit, man, hetero of cisgender is, recht heeft op meerdere discriminaties – slachtofferschap vraagt een volledige opoffering”. Soms lijkt woke inderdaad zo ver te gaan dat de standpunten karikaturaal worden en dat een ernstige bespreking verloren tijd lijkt. Toch is dat geen goede reactie, om meerdere redenen.

Ten eerste is het karikaturale karakter van woke vaak het gevolg van de bewust onjuiste weergave door de tegenstanders of van een onvolledige weergave (iets waar de media zich vaak aan bezondigen: een genuanceerde weergave is zeer zeldzaam geworden in deze tijd van vlugge en eenvoudige berichtgeving, die vooral bedoeld is om lezers of kijkers reclame te kunnen tonen).

Ten tweede vertroebelt ironie en spot de relatie tussen de woke personen en de critici. Het niet ernstig nemen van ideeën is een vorm van afwijzing en als zodanig een vorm van aanval, van zacht geweld (micro-agressie), wat een dialoog onmogelijk maakt. De soms agressieve aanpak van woke mag niet beantwoord worden met soortgelijke of gemildere agressie.

Ten derde is spot of ironie geen rationeel wapen, terwijl de ernst van het onderwerp vraagt dat het rationeel benaderd wordt, op basis van degelijke, uitgewerkte argumenten.

Het kan zijn dat de woke beweging best wat meer humor zou moeten verdragen of zelf gebruiken, maar de argwaan ertegen is te begrijpen: humor is (zelf)relativering en dat is één van de wapenen waarmee terechte eisen vaak afgewezen worden. Lachen met ellende of onrecht is gemakkelijk voor wie het goed heeft of voor wie geen slachtoffer is van onrecht, maar kan niet aan de ellendige of onrechtvaardig behandelde opgedrongen worden.

Humor moet (binnen bepaalde grenzen) mogelijk blijven, maar wie woke humoristisch benadert, moet diens kritiek kunnen onderbouwen met argumenten.

Eén van de vaak gehoorde kritieken is dat woke de zaken veel te pessimistisch ziet.

prent van de Zuid-Afrikaanse artieste Lizza Littlewort

2.1.2. Hebben we het nog nooit zo goed gehad als nu?

Sommige critici stellen dat de woke beweging vergeet dat er de voorbije eeuwen, en zeker de laatste decennia, enorme vooruitgang is geboekt en dat er nog nooit zo weinig racisme, seksisme, homofobie en transfobie is geweest als nu, toch zeker in de westerse wereld die de Verlichting heeft meegemaakt. Het is de kritiek van een strekking die ook op vlak van de milieuproblematiek zeer actief is, de lobby van het “we hebben het nog nooit zo goed gehad als nu”, met auteurs die in de media veel aandacht krijgen, zoals Steven Pinker, en in Vlaanderen, Maarten Boudry.

Ze hebben een punt, hoewel er steeds discussie blijft hoe groot de vooruitgang wel is. Het gaat over Verlichtingsoptimisten die de neiging hebben de zaken te optimistisch te zien. Erger is dat achter de stelling “we hebben het nog nooit zo goed gehad als nu” de stelling verscholen zit “en dus moeten we gewoon maar voortdoen zoals we bezig zijn”. We zouden niets moeten veranderen aan ons huidige cultuur en economie. Dat is desastreus wat betreft de milieuverstoring. Als we het nu materieel gezien beter hebben dan ooit, dan komt dat door de Grote Versnelling, de enorme economische groei, die echter juist als uiteindelijke oorzaak van de milieuverstoring het probleem is en overigens niet lang meer zal volgehouden worden, juist omdat de grenzen van het milieu overschreden zijn. Deze auteurs ontkennen dat er een probleem is vanuit hun blind technowetenschapsgeloof dat we wel tijdig weer nieuwe technologische oplossingen zullen vinden, die dan niet op hun beurt het milieu zullen aantasten. Dat die oplossingen er komen, en zeker dat ze op tijd komen, is echter niet gegarandeerd, zoals er ook

geen garantie is dat ze niet hun eigen – nog grotere – problemen zullen meebrengen.

Ook op het vlak van discriminatie zijn deze auteurs doorgaans gevaarlijke conservatieven: de reeds gerealiseerde emancipatie zou tonen dat er zich een emancipatorisch proces afspeelt dat er voor zorgt dat het ook in de toekomst wel nog zal beteren. Opnieuw: daar is geen enkele garantie voor.

De woke beweging ontkent natuurlijk helemaal niet dat er reeds veel vooruitgang is geboekt. Er moeten echter twee opmerkingen gemaakt worden, die Pinker & co vergeten.

Ten eerste is de emancipatorische vooruitgang volgens sommigen grotendeels het gevolg van de materieel-economische vooruitgang, of in elk geval hangen beide samen. Het valt te vrezen dat bij een materieel-economische achteruitgang de discriminaties terug zullen toenemen, enkel al omdat opnieuw het zondebokmechanisme in werking zal treden. Overigens is dat reeds het geval. Toenemende materieel-economische ongelijkheid en angst voor een algemene instorting leiden tot electoraal succes van rechtse partijen die meerdere vormen van discriminatie als partijprogramma hebben. Afkeer van discriminatie moet daarom verankerd worden in de cultuur en politiek, in de manier van denken (de ideeën), los van materieel-economische voorspoed.

Ten tweede, ondanks de reeds geboekte vooruitgang, zijn we er nog niet. Er blijft discriminatie van meerdere groepen, zowel discriminatie op vlak van de materiële situatie en de rechten, als de subtielere (ideële, systemische en intersectionele) vormen van discriminatie waar de woke beweging de aandacht op vestigt. Het valt te vrezen dat de meeste “we hebben het nog nooit zo goed gehad als nu”-verkondigers (inderdaad, meestal witte, heteroseksuele, cisgender mannen) menen dat de emancipatie ver genoeg is gevorderd, dat “men toch niet moet overdrijven”. Tegen hen in, is het nodig om de kant van de woke beweging te kiezen, om woke actief te verdedigen.

2.2. Woke is nodig

Woke is nodig, want gelijkvrijheid verdraagt geen half werk

Het streven naar gelijkvrijheid verdraagt geen half werk, want dan behou je ongelijkheid. De reden waarom je een bepaalde vorm van ongelijkheid wil uitschakelen – ongelijkheid is onrechtvaardigheid – geldt ook voor andere vormen. De reden waarom je een bepaalde mate van ongelijkheid wil verminderen, blijft ook bij die verminderde mate bestaan. Je moet dus verder gaan, tot elke vorm en elke mate van ongelijkheid is verdwenen. De logica van het sociaal contract (de wederkerigheid, het zich in de plaats stellen van de andere, omdat jij steeds op diezelfde plaats kan belanden- zie p. 31) behoudt zijn geldigheid, overal en op elk moment. De hele geschiedenis van het ethisch en politiek denken staat bol van het bedenken van redenen om toch ergens te stoppen en een bepaalde vorm of een bepaalde mate van discriminatie goed te praten. Enkele uitzonderingen daargelaten zijn het steeds kromme redeneringen. Wie maar half werk levert, is inconsequent en ondergraaft daarmee het werk dat die verzet heeft. Bereikte emancipatie kan maar veiliggesteld worden als men de resterende vormen en hoeveelheden van discriminatie bestrijdt. Je mag niet slapengaan, tenzij het werk volledig af is. Woke zijn is nodig.

Die reden (die logica) geldt m.b.t. alle groepen. Wie eist dat arbeiderskinderen even veel kunnen studeren als rijkeluijskinderen, moet eisen dat vrouwen evenveel kunnen studeren als mannen, holebi's evenveel als hetero's, transgenders evenveel als cisgenders, zwarten evenveel als witte mensen, personen met een migratieachtergrond evenveel als autochtonen. De moderne

ethiek van gelijkvrijheid neemt de strevingen van de individuele mens als basis, niet het behoren tot een familie of een klasse of een cultuur of een etnische groep of een biologisch geslacht of een seksuele geaardheid of een genderidentiteit – zonder daarbij de verbondenheid van het individu met die groepen en met andere individuen te negeren.

De reden geldt m.b.t. alle vormen van discriminatie. Wie eist dat arbeiderskinderen even veel kunnen studeren als rijkeluijskinderen, moet eisen dat arbeiderskinderen niet denigrerend worden aangesproken, dat er geen culturele uitingen zijn die arbeiders vernederen, dat er geen wetenschappelijke studies komen vertrekkend van vooroordelen over arbeiders, dat het systeem verantwoordelijk voor de achterstelling van arbeiders (voor alle duidelijkheid: het kapitalisme) wordt aangepakt, dat een arbeider het recht heeft om te wijzen op andere discriminaties waarvan die eventueel het slachtoffer is. De menselijke streving naar waarde (erkenning) maakt de ideële vormen van discriminatie even verwerpelijk als de materiële vormen (beide vormen versterken elkaar overigens). Hoewel sommige filosofen (zoals Hobbes, Hegel, Adler en recent Axel Honneth) er het belang van hebben ingezien, wordt de streving naar erkenning (aandacht krijgen, erbij horen) al te vaak gezien als ondergeschikt aan de materiële strevingen, ten onrechte. Terecht stelt Patrick Loobuyck: *De mate waarin leden van een minderheidsgroep zich geïntegreerd voelen is niet alleen een kwestie van werkgelegenheid en een goed rapport op school, maar ook een kwestie van erkenning. Gelijkwaardigheid beschermen vraagt naast een herverdelingspolitiek en een gelijke kansen- en non-discriminatiebeleid ook dat de verschillende culturele, religieuze groepen en andere identitaire groepen, zoals holebi's, gelijk respect, erkenning en prestige krijgen (Samenleven met gezond verstand, hoofdstuk Redelijke accommodatie).*

En dat discriminatie maar volledig en blijvend kan verdwijnen als het systeem erachter verdwijnt, spreekt voor zich. Evenzo: dat discriminatie maar volledig kan verdwijnen als alle secties van het geheel aan discriminatie en hun onderlinge verbanden in rekening worden gebracht, behoeft weinig betoog.

Een hele reeks eisen van de woke beweging moeten dan ook gesteund worden, zij het met de nodige kanttekeningen.

2.2.1. Strijd tegen ideële discriminatie is nodig

Standbeelden en straatnamen zijn een verheerlijking van de betrokken personen. Wie wreeden heeft begaan of gesteund, verdient dat niet. Hoe waardevol een standbeeld esthetisch of historisch gezien ook mag zijn, dit kan nooit opwegen tegen de ideologische geladenheid. Leopold II had al lang volledig uit de publieke ruimte verwijderd moeten zijn. Naast de Albrecht Rodenbachstraat, Hendrik Consciencestraat, Ernest Claesstraat en Stijn Streuvelstraat voelt de Anne Frankstraat in Lanaken vreemd aan, maar ze vervangt terecht de Cyriel Verschaevestraat.

Dat het gebruik van woorden op zichzelf discriminerend kan zijn en kan bijdragen tot andere vormen van discriminatie, hoeft geen betoog, zoals bijvoorbeeld joden weten toen ze ratten werden genoemd, vrouwen bedenken als ze “de mens, hij...” lezen en vele zwarte mensen nu voelen als het woord *neger* wordt gebruikt. De aandacht van de woke beweging voor woorden is een goede zaak.

Een probleem lijkt te zijn dat nu woorden worden geweerd die voordien niet als problematisch werden ervaren. Zo spreekt Martin Luther King in zijn beroemde speech *I have a dream* uit 1963

voortdurend zelf over *the negro*. Een bevredigend antwoord is: hij deed dat omdat hij zich nog niet volledig had bevrijd van de onderdrukking van zwarte mensen door witte mensen. Wij moeten verder gaan dan King wou of kon doen. Zijn speech gaan dubben en overal *negro* vervangen door *black* zou dan weer een historische vertekening zijn. Zo moeten ook de boeken van (de overleden) Ronald Dahl nog in de oorspronkelijke versie, met de “kwetsende” woorden, beschikbaar blijven, hoewel een gezuiverde versie misschien wel toelaatbaar is, aangezien oude literaire teksten zo vaak bewerkt en gemoderniseerd worden, wat dan wel duidelijk vermeld moet worden.

Een ander probleem lijkt te zijn dat nieuwe manieren van spreken oude grammaticale regels op de helling zetten. Grammaticale regels zijn echter geen eeuwigdurende waarheden. Een taal leeft en kan van discriminerend tot emanciperend gemaakt worden. Toch is het weer (weliswaar “positief”, maar hoe dan ook) discriminerend om “de mens, zij...” te gebruiken (zoals bepaalde Amerikaanse academici doen) en té verwarrend om voor een non-binaire persoon de voornaamwoorden *zij* (als meervoudsvorm), *hen* of *hun* te gebruiken (het is nuttig om te weten of er één non-binair of meerdere non-binaire personen aangeduid worden). Er bestaat overigens een mooi alternatief: *die* en *diens*. Deze woorden omvatten man en vrouw, binaire en non-binaire personen (en worden in deze tekst gebruikt).

Een groter probleem is het als de vervanging van woorden het eigenlijke doel van taal, communicatie tussen mensen, bemoeilijkt. Weet ondertussen nu iedereen wel wat *mensen met een beperking* zijn? Een mogelijk antwoord is dat zo’n hapering in communicatie zich wel kan voordoen, maar dat juist door de dan vereiste verduidelijking van de onbekende woorden het proces van woordvervanging gestimuleerd wordt.

En ten slotte is er de vraag of de nieuwe taal wel nog adequaat de werkelijkheid weergeeft. Met zachtere woorden om bepaalde personen aan te duiden lijken we meer respect te betonen voor hen, maar hun feitelijke situatie verandert daardoor niet, terwijl de hardheid van die situatie wordt verdoezeld. *Soms zou taal net zoveel pijn moeten doen als de situaties waar zij naar verwijst; anders is die taal onjuist*, stelt de filosofe Susan Neiman (*Links is niet woke*). De term *tot slaaf gemaakte personen* verbergt het feit dat de slavenhandelaars en -bezitters hun slaven totaal niet als personen beschouwden of behandelden, maar als dingen, als louter werktuigen. Sommige *personen met een handicap* verkiezen zelf om zich aan te duiden als een *gehandicapte: persoon met een handicap* suggereert dat de handicap slechts een bijkomstigheid is, terwijl voor sommigen onder hen de handicap de kern is waarrond hun bestaan draait en die hun persoonlijkheid voor het grootste stuk bepaalt. Hoe hard dat ook klinkt en hoe spijtig het ook is, het is de waarheid en het helpt niet die te verdoezelen. De term *persoon met een handicap* neemt volgens hen hun handicap onvoldoende serieus.

Voor tradities geldt hetzelfde als voor woorden: ze kunnen dragers zijn van discriminatie en vooroordelen. Het is niet omdat iets al lang bestaat, dat het moet blijven bestaan. Vaak zijn mensen niet bekend met de geschiedenis die het discriminerende karakter van de traditie uitmaakt. Ook wat op de achtergrond aanwezig is, kan ons echter beïnvloeden. Om die mogelijke werking duidelijk te maken, is het zinvol om het onbekende naar voor te halen, waarna het uiteraard niet meer getolereerd kan worden. Het is niet toevallig dat een zwarte persoon het vuile schoorsteenwerk voor Sinterklaas moet opknappen, of vroeger de boeman moest spelen waar de stoute kinderen schrik moesten van hebben, omdat hij hen met zijn zak zal komen ontvoeren.

Zo worden onze tradities en dus onze identiteit aangetast, reageren sommigen. Het klopt dat

door bepaalde woke maatregelen onze tradities, en dus eventueel onze identiteit, aangepast worden, maar dat is soms noodzakelijk: de discriminerende aspecten moeten eruit gehaald worden. Er is geen recht op een identiteit als overheerser. De stelling dat woke onze cultuur vernietigt, is vooral te horen bij rechtse nationalisten en fascistische groepen die emancipatie van onderdrukte groepen een halt willen toeroepen en terugdraaien. Tradities en identiteiten zijn dynamische gegevens die voortdurend evolueren en waarvan de evolutie in de juiste richting moet gebracht worden. Aanpassing is niet automatisch aantasting. Het is bovendien niet omdat een traditie aangepast wordt dat ze te pover wordt. De Amerikaanse Sinterklaas, kerstman Santa Claus (die via Nederlandse kolonisten zijn naam aan Sinterklaas heeft ontleend), heeft geen helpers nodig, tenzij rendieren (die je als dierenrechtenactivist kan vervangen door een vrachtwagen van Coca Cola, maar of dat een goede zaak is, valt ook te betwijfelen).

Maar die discriminerende aspecten van woorden of tradities zijn toch onbenulligheden, details van muggenzifters, insisteren sommigen. Het feit dat gediscrimineerden zo zwaar tillen aan zaken die niet-gediscrimineerden onbelangrijk vinden, wijst erop hoe diep de discriminatie zit. De minachting van dominante groepen is vaak zeer groot, zonder dat die het zelf beseffen. Ideële discriminatie valt doorgaans minder op dan materiële discriminatie, maar is daarom niet minder aanwezig en niet minder een belangrijk strijdpunt.

De zienswijze van de gediscrimineerden moet doorwegen. Als iemand beweert dat het om onbelangrijke zaken gaat, dan heeft die juist geen reden om niet toe te geven aan wie het wel belangrijk vindt: de eerste verliest bijna niets, terwijl de laatste veel wint.

Bij dit alles moeten woke activisten wel zich zelf enkele kritische vragen stellen, en als gevolg daarvan een en ander van hun eisen en acties relativeren.

Zo zal er niet echt veel gewonnen worden met het zuiveren van woordgebruik. De nieuwe woke-proof woorden zullen bij discriminerende personen opnieuw vlug een negatieve klank krijgen. Het begrip *persoon met migratieachtergrond* zal, eens het ingeburgerd is, evenveel negatieve reacties oproepen als nu het woord *allochtoon*. Woordgebruik, vooroordelen, tradities kunnen discriminatie versterken, maar vormen er niet de hoofdoorzaak van. De grootste aandacht moet gaan naar die hoofdoorzaak. Verliest de woke beweging geen energie aan details? Susan Neiman gaat nog een stap verder en uit deze interessante visie (haar voorbeeld betreft het gebruik van voornaamwoorden zoals *zij* en *hen* om non-binaire personen aan te duiden): *Het veranderen van je voornaamwoorden voelt misschien als een radicale verandering, maar de felheid van woke-discussies over het belang van voornaamwoorden is een uiting van mensen die vrezen dat ze weinig invloed hebben om iets anders te veranderen*.

Aangezien nieuwe woorden niet onmiddellijk de werkelijkheid veranderen, moet erop gelet worden dat men zich niet laat misleiden door de verandering van woorden en men de hardheid van de realiteit niet vergeet. Men moet ten volle beseffen dat sommige milieus meegaan met de woke eisen, maar andere niet. Wie nooit gekwetst wil worden, weigert in feite de weerbaarheid aan te leren die vroeg of laat toch nodig zal zijn. Je kan de eis “om niet gekwetst te willen worden” zien als een uiting van een meer algemeen kenmerk van de hedendaagse samenleving, waarin volwassenen verwende kinderen (willen) blijven en waar die volwassenen (met de al dan niet overtrokken woorden van Jonathan Holslag in *De Morgen* van 15 juli 2023) hun kinderen te veel pampieren, te weinig bloot stellen aan de uitdagingen van deze wereld en hen altijd afschermen van de minder fraaie kanten van de wereld, zodat er een heel bange, zwakke generatie gekweekt wordt.

2.2.2. Strijd tegen systemische discriminatie is nodig

Het idee dat discriminatie systemisch moet aangepakt worden, is allicht één van de waardevolste ideeën van de woke beweging (hoewel dat idee natuurlijk al bestaat van vóór de woke beweging). De denkbeelden en de organisaties die discriminatie in stand houden, moeten in kaart gebracht worden en aangeklaagd. Acties moeten ondernomen worden om ze te wijzigen in emancipatorische zin. Welke acties effectief zijn en welke aanvaardbaar, blijft een moeilijke vraag.

Protestacties en betogingen van *Black Lives Matter* zijn klassieke pressiemiddelen die hun - relatieve - verdienste hebben bewezen, ondanks het moeilijk te vermijden neveneffect van kans op geweld (maar ook dat wordt door sommigen verdedigd als legitiem actiemiddel). Ook de kritieken op BLM (alle levens doen er toch toe? hoeveel zwarte levens worden er niet vernietigd door geweld van zwarte personen?) zijn even klassiek en pogen vooral de beweging te verzwakken. Andere acties zijn discutabel (zie verder).

Wie niet gediscrimineerd wordt, moet zich bewust worden van diens privileges. Zelf niet discrimineren in de persoonlijke relaties is niet voldoende, de geprivilegieerden moeten de discriminatie uitgeoefend door mede-geprivilegieerden aanklagen en verhinderen. Nog meer, ze moeten actief mee het systeem bestrijden. Wie niet uit het systeem stapt, houdt het systeem in stand. De geprivilegieerden zouden de voordelen voor zichzelf als gevolg van hun privileges moeten weigeren. Dat is zeer veel gevraagd, maar wie dit niet doet, moet niet klagen dat die schuldig wordt verklaard aan het in stand houden van het discriminerend systeem en dus de vijand blijft die moet uitgeschakeld worden. Misschien is het wel té veel gevraagd, wat nogmaals wijst op het belang van een wijziging van het systeem, zodat niemand op eigen kracht mogelijke voordelen zou moeten weigeren.

2.2.3. Strijd tegen meerdere vormen van discriminatie is nodig

Dat als iemand slachtoffer is van meerdere discriminaties, al die achterstellingen opgeheven moeten worden, spreekt voor zich. Die persoon mag niet gedwongen worden te moeten kiezen welke discriminatie die onder de aandacht wil brengen en wil bestrijden.

Moeilijker ligt het als iemand zowel gediscrimineerd wordt als zelf anderen discrimineert. Dat is maar al te vaak het geval. Om één voorbeeld te geven: Noord-Afrikaanse moslims zetten zich vaak af tegen zwarte moslims (met een historisch precedent: de handel van zwarte slaven door islamitische Arabieren overtrof wat aantal slachtoffers betreft de christelijke slavenhandel).

Enerzijds: het feit dat je zelf discrimineert, geeft anderen niet het recht om jou te discrimineren. Een witte persoon heeft geen recht een zwarte man te discrimineren omdat die laatste zijn vrouw discrimineert – wat hij vanuit de systemische mannelijkheid volgens woke in feite altijd doet (al wordt dat niet altijd gezegd). Een holebi mag niet gediscrimineerd worden omdat die afkerig is van transpersonen.

Anderzijds: het feit dat je zelf gediscrimineerd wordt, geeft jou niet het recht om anderen te discrimineren, integendeel.

De zwarte man moet zich bewust zijn dat zijn mannelijkheid systemisch gezien leidt tot discriminatie van zwarte vrouwen en, in mindere mate, toch ook van witte vrouwen. De heteroseksuele vrouw moet zich afvragen wat haar houding is tegenover lesbiennes en toch ook tegenover homoseksuele mannen. De nadruk op de witte, hetero, cisgender man, die op alle

terreinen zou discrimineren, houdt het gevaar in dat dit te weinig aan bod komt. Iedereen, ook wie behoort tot een gediscrimineerde groep, moet in eigen boezem kijken. Ook hier geldt de gulden regel: als je niet gediscrimineerd wil worden, discrimineer dan ook anderen niet.

Essentieel is dit inzicht (dat natuurlijk reeds bestond vóór de woke beweging): de verschillende bewegingen tegen discriminatie moeten, zo veel als mogelijk, één beweging worden. Afrofeministen geven misschien terecht kritiek geven op het witte feminisme, maar elke samenwerking weigeren verzwakt hun strijd en is zo nadelig voor witte én zwarte vrouwen. Witte feministen van hun kant moeten bereid zijn actie te voeren tegen raciale discriminatie.

Waarom moeten we kiezen tussen verschillende gevechten tegen verschillende soorten overheersing? Als datgene wat wij zijn, zich bevindt op het kruispunt van verschillende collectieve bepalingen en dus van verschillende 'identiteiten', waarom zouden we dan eerder het ene dan het andere in het middelpunt van de politieke belangstelling plaatsen, hoewel we weten dat elke beweging de neiging heeft haar eigen criteria voor de onderverdeling van de sociale wereld op te leggen als het meest urgent en het belangrijkste, stelt Didier Eribon (*Terug naar Reims*, Epiloog).

Elke emancipatiebeweging is gefundeerd op dezelfde logica: de strijd tegen ongelijkheid, voor gelijkvrijheid. Samen strijden biedt bovendien meer strategische mogelijkheden en maakt de strijd sterker. Samen strijden is zich verzetten tegen de strategie die de voorstanders van discriminatie (ongelijkheid) hanteren: verdeel en heers. Holebi's die transgenders discrimineren, helpen degenen die holebi's willen discrimineren: eens de transgenders zijn uitgeschakeld (opschorting van hun rechten, maar ook hun fysieke uitschakeling blijft een mogelijk toekomstbeeld), zijn de holebi's aan de beurt. Niemand heeft het gevaar van verdeeldheid tussen vervolgte groepen beter uitgedrukt dan Martin Niemöller (1892-1984), in de context van de vervolging door de nazi's, in zijn bekende gedicht:

*Toen de Nazi's de communisten arresteerden
heb ik mijn mond gehouden,
ik was toch geen communist.*

*Toen ze de vakbondsmilitanten arresteerden
heb ik niet geprotesteerd,
ik was immers geen vakbondsmilitant.*

*Toen ze de sociaaldemocraten opsloten
heb ik gezwezen,
ik was immers geen sociaaldemocraat.*

*Toen ze mij arresteerden,
was er niemand meer
die kon protesteren.*

2.2.4. Zoeken naar de gepaste strategie voor de emancipatie

Wat moeten we verder denken van specifieke actiemiddelen die het woke activisme kenmerken?

Reageren op micro-agressie

Bepaalde uitspraken of vragen kunnen kwetsend zijn, of neutraler uitgedrukt, een foutieve vooronderstelling bevatten. Het is zinvol daarop te wijzen, maar zelfs als die uitspraken of vragen ervaren wordt als agressief (de zogenaamde micro-agressie), dan nog is de vraag of er moet gereageerd worden met agressie of met drastische maatregelen, zoals (de eis tot) ontslag.

Tegenagressie roept op zijn beurt agressie op en verhindert dat de aangevallen persoon reflecteert over zijn eventueel kwetsend gedrag. *Hoe durf je te veronderstellen dat ik hetero ben!*,

was een inhoudelijk zinvolle slogan van holebi-activisten, als protest tegen de heteronormaliteit van onze samenleving (iedereen wordt aangesproken en benaderd als hetero, tenzij die zelf duidelijk maakt dat die holebi is). In concrete situaties is het echter zelden de aangewezen reactie als je slachtoffer bent van heteronormaliteit. Beter lijkt het om vriendelijk te wijzen op de gemaakte heteronormale fout: *sorry, je weet het blijkbaar nog niet, maar ik val als man niet op vrouwen*. Wie vaak op diens heteronormaliteit wordt gewezen, zal, als die geen homohater is, vanzelf zich minder heteronormaal gaan gedragen.

Is de weg van het goede voorbeeld niet te verkiezen boven de confrontatiestrategie? Een vrijzinnige kan consequent de tijdsaanduiding “vóór Christus” vervangen door “vóór onze tijdrekening” om aan te duiden dat het christelijk geloof nog een te grote invloed heeft op het westerse denken. Steeds anderen die dat niet doen, aanvallen of hen toch daarop aanspreken, vraagt energie die waarschijnlijk weinig rendement heeft. Stoot je daardoor potentiële medestanders niet af?

Maar dat gaat veel te traag, antwoorden sommigen, soms is een shocktherapie veel efficiënter. Misschien. Vele pleidooien voor een geleidelijke verandering zijn bedoeld om grondige verandering op de lange baan te schuiven en zo af te serveren.

Vragen over de efficiëntie van een strategie blijven zeer moeilijke vragen. Allicht kan een juist antwoord ook maar gegeven worden rekening houdend met de zeer concrete context waarin de vragen gesteld moeten worden (wie zijn de betrokkenen, over welk vereiste verandering gaat het juist, hoe liggen de huidige machtsverhoudingen, ...?).

Uiten van slachtofferschap

De oproep om zich als slachtoffer van discriminatie kenbaar te (durven) maken is één van de waardevolle zaken van de woke beweging. Het draagt in principe bij tot de empowerment, tot het (durven) opkomen voor jouw rechten. Het roept dan ook veel weerstand op. Slachtoffers overdrijven hun slachtofferschap om aandacht te krijgen, wordt beweerd.

Het kan zijn dat sommige slachtoffers nog enkel bezig zijn met dat aspect van hun leven, maar wie aandacht zoekt op zo een negatieve (vervelende, lastige) manier, doet dat meestal niet omdat die een vervelende (narcistische) persoonlijkheid heeft, maar omdat die effectief niet de aandacht (erkenning) krijgt waar die, vanuit emancipatorisch oogpunt, “recht” op heeft. Als sommigen zich al te veel “wentelen” in hun rol van slachtoffer, dan is dat verder mede gevolg van het feit we leven in een individualistische maatschappij, waar iemand niet meer automatisch waarde en een identiteit krijgt door diens plaats in een groep van mensen die elkaar kennen, maar waar iemand enkel nog waarde kan verwerven door zijn lichamelijke aanwezigheid te bevestigen tegenover de andere vreemde individuen (de identiteit valt samen met het lichaam, zoals psychoanalyticus Paul Verhaeghe analyseert in *Identiteit*). Dat gebeurt vooral materieel, door het eigen lichaam te cultiveren en te “versieren” met tatoeages of kapotgescheurde kledingstukken, maar het kan ook ideëel, door te blijven praten over een trauma dat men heeft meegemaakt. Hoewel zo een gedrag niet “normaal” (in feite neurotisch) is, neemt dat niet weg dat het trauma reëel is, en in zover het een gevolg is van discriminatie, terecht onder de aandacht wordt gebracht. De media spelen daar gretig op in, maar smeren de zaak, vanuit hun gekende sensatiezucht, meestal (te) breed uit en meestal op een ergerlijke, zeer emotionele wijze. Dat doet ook het slachtoffer geen goed.

Blijven plakken aan de pijnlijke emoties en er zelfs een identiteit op bouwen, is geen goede zaak. Een rationele benadering is nodig. Het trauma moet zo vlug mogelijk verwerkt worden,

maar mag niet vergeten worden. Het onder de aandacht brengen is een methode om de discriminatie aan te klagen, als deel van de strijd om die discriminatie in de toekomst te doen verdwijnen.

Als een persoon die discrimineerde, een straf moet krijgen, moet er op toegezien worden dat de eventuele wraakzucht van het slachtoffer geen invloed heeft op de rechtsgang. Dit sluit aan bij een algemeen gevaar m.b.t. de rechten van een beschuldigde (zie p. 32).

Opeisen van safe spaces

Een ieder heeft recht op vrijheid van vreedzame vereniging en vergadering, luidt het eerste lid van Artikel 20 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*. Het is emancipatorisch voor leden van een gediscrimineerde groep (en niet discriminerend voor de anderen) dat ze kunnen bijeenkomen op plaatsen waar ze zich veilig voelen, waar ze niet geconfronteerd (kunnen) worden met discriminatie en waar ze elkaar kunnen steunen. Autoriteiten bekommerd om emancipatie (bv. het bestuur van een universiteit) moeten de uitoefening van dit recht mogelijk maken en dergelijke groepen organisatorisch en financieel steunen, van praatgroep tot sportclub.

Maar zo wordt niet gewerkt aan de integratie van de gediscrimineerde groep in de samenleving, klinkt de kritiek. Dat klopt, maar dat ligt aan de samenleving, die door de bestaande discriminatie de potentiële slachtoffers dwingt tot terugtrekking. Niet van iedereen mag de moed verwacht worden om steeds de gevaren en slagen van discriminatie te trotseren. Wie toch die moed vertoont en slachtoffer wordt, mag dan meestal dit slachtofferschap niet echt uiten (zie vorige paragraaf). Het echte probleem met de safe spaces ligt elders: sommige woke activisten willen een safe space in een context waar dat in conflict komt met andere mensenrechten.

Niemand mag worden gedwongen om tot een vereniging te behoren, luidt het tweede lid van Artikel 20. Dat is in feite het geval als bijvoorbeeld een leslokaal safe zou worden en niet-leden van de gediscrimineerde groep niet langer hun mening zouden mogen uiten. De hele wereld moet safe worden, in zover iedereen gelijke rechten krijgt en dus iedereen zichzelf kan zijn, maar dat betekent niet dat iedereen moet denken en handelen zoals één bepaalde groep. Het betreft een moeilijke filosofische problematiek, die verderop behandeld wordt (zie p. 34-36).

Oproepen tot cancelen

Het begrip cancelen wordt zeer ruim gebruikt. Zo kan je het terechte verwijderen van koloniale standbeelden of het schrappen van een discriminerende traditie aanduiden als cancelcultuur. Het schrappen van personen die enkel verdacht worden, of van een totaal oeuvre omdat er één discriminerend werk tussen zit, of van wetenschap omdat de ontdekker vrouwonvriendelijk was, roept meer controverse op, terecht. Het is vooral op het vlak van cancelen dat woke grenzen overschrijdt waar dat niet toelaatbaar is.

Wie beweert dat woke te ver gaat, moet echter telkens aangeven welke grens de woke activisten overschrijden, waarom die grens niet mag overschreden worden, of nog sterker, waarom woke wakker moet geschud worden om zelf mee die grens te verdedigen.

Het is hierbij behulpzaam om te vertrekken van (abstracte, maar inzicht gevende) beschouwingen over de kenmerken van ideeën en over het verschil tussen ideeën en materiële dingen.

3. Woke moet wakker worden (gemaakt)

Ideeën transcenderen (overstijgen, hebben iets meer dan) de materiële wereld. Door de rede kan de mens loskomen van het hier en nu en andere temporele en spatiële (ruimtelijke) perspectieven innemen en die verder combineren. Dat geeft vrijheid. Het materiële (het hier en nu) ligt vast, het ideële kan op vele manieren gevormd worden. Het begrip *idee* wordt hier gebruikt als verzamelnaam voor de zogenaamde “geestelijke dingen” en omvat uiteenlopende dingen, enerzijds subjectieve bewustzijnstoestanden (bv. ik voel mij blij), anderzijds objectieve zaken buiten het bewustzijn die echter geen gewone materieel-energetische dingen zijn, zoals begrippen, wiskundige, religieuze, filosofische en wetenschappelijke stellingen en theorieën, de vorm van kunstwerken, symbolen, morele, politieke, economische en esthetische oordelen en theorieën.

Ideeën hebben een aantal kenmerken die van belang zijn om bepaalde woke stellingen te beoordelen.

3.1. Ideeën op zich hebben geen plaats of tijd

Materie-energie is steeds gebonden aan één bepaalde plaats en één bepaald tijdstip en is kwantitatief beperkt: als je een hoeveelheid materie-energie aanwendt voor iets of geeft aan iemand, dan kan je die niet langer aanwenden voor iets anders of aan iemand anders geven. Als ik een appel gelijk deel met iemand, verlies ik de helft van de appel. Een idee daarentegen (een begrip, een stelling, een vorm, informatie, ...) is - op zich - niet gebonden aan de ruimte-tijd en kan in principe een oneindig aantal keer gedeeld worden, d.w.z. gekopieerd worden. Als ik een gedicht schrijf, kan ik dat meedelen aan anderen zonder dat ik zelf iets verlies van het gedicht. Er zijn wel twee bedenkingen te maken.

Ten eerste: elk idee heeft een materieel-energetische drager nodig, en die dragers zijn wel beperkt en gebonden aan de ruimte-tijd. Een gedicht kan niet bestaan zonder de breinactiviteit van de bedenker of lezer, of de geluidsgolven van een voorlezer, of de inkt en papier als het gedrukt wordt, of het materiaal van een elektronische chip waarmee het is opgeslagen. Dat belet niet dat het idee zelf bestaat los van deze dragers. Er bestaan driehoeken, ook als geen enkel idee-verwerkend systeem ze bevat, en de stelling van Pythagoras zal in de euclidische ruimte nog steeds waar zijn, ook als er geen mensen meer zullen zijn.

Ten tweede, bij elke overdracht van de ene naar de andere materieel-energetische drager (maken van een kopie), is er ruis en kan het idee vervormd worden. Dat belet niet dat als een idee voldoende rijk is opgeslagen (voldoende redundantie bevat), de ruis het idee niet vervormt, of als dat toch het geval is, er een grote mate van overeenstemming blijft tussen het oorspronkelijk idee en de kopie ervan. Wie dat ontkent, ontkent dat er communicatie mogelijk is tussen mensen. Op welk ogenblik een vervorming of reeks van vervormingen resulteert in een nieuw idee is een moeilijke vraag (probleem van identiteit, dat zich ook stelt m.b.t. materieel-energetische zaken: is een persoon van 80 jaar dezelfde als die persoon toen die 20 was?). Een toneelgezelschap voert ofwel een toneelstuk op van Shakespeare (de spelers denken dat hun stuk nog steeds het stuk van de auteur is) ofwel een stuk “naar Shakespeare” (de spelers hebben zich wel laten inspireren door de schrijver, maar hebben zoveel veranderingen aangebracht dat ze het geen stuk van Shakespeare meer willen noemen). Veranderingen worden inderdaad vaak bewust aangebracht om variaties van een idee te bekomen, eventueel om het te verbeteren. In zo’n geval ge-

bruikt men liefst niet het begrip *vervorming*, dat een negatieve bijklank heeft, maar wel het begrip *omvorming* (transformatie). Bob Dylan plaatste op zijn Lp *Planet Waves* een snelle en een trage versie van zijn lied *Forever young* onmiddellijk na elkaar.

Wat zijn de consequenties van deze bedenkingen?

3.1.1. De ideeën op zich moeten centraal staan, niet de dragers

Een idee en zijn menselijke drager, waaronder de eerste drager (de uitvinder of ontdekker), moeten onderscheiden worden. Een idee van iemand zal meestal gelijkenissen vertonen met diens andere ideeën, maar dat hoeft niet. Mensen hebben zeer vaak ideeën die elkaar tegenspreken. Een racist zal doorgaans meerdere racistische ideeën hebben (en racistische handelingen stellen), maar kan ook ideeën hebben die niet racistisch zijn.

Om zinvol om te gaan met ideeën, en ze zo vruchtbaar mogelijk te maken, moeten we ze op zich beschouwen, los van hun drager. Het is de inhoud van elk afzonderlijk idee dat telt, los van de andere ideeën van de drager. Uiteraard is waakzaamheid geboden.

Als een persoon die veel racistische ideeën heeft, een niet-racistisch of zelfs anti-racistisch idee uit, loont het de moeite na te gaan of er toch geen racistische elementen in zitten, op verdoken wijze. Ideeën kunnen immers complex zijn (denk aan kunstwerken, of uitgewerkte filosofische theorieën) en inhouden hebben die op het eerste zicht niet duidelijk zijn. Vaak zijn er verschillende interpretaties mogelijk en kan het karakter en het morele gehalte van het idee niet eenduidig bepaald worden.

Als een racistisch persoon een niet-racistisch idee uit, zullen velen toch stellen dat het karakter van de drager afstraalt op het idee zelf. Het idee wordt als het ware besmeurd door de andere, wel racistische ideeën die errond zijn, omdat ze behoren tot dezelfde drager. Dat is geen correcte en zeker geen vruchtbare houding. Een discriminerend idee kan leiden tot een “veroordeling” van de drager, die immers verantwoordelijk kan gesteld worden voor het feit dat die het idee heeft, maar niet tot een automatische veroordeling van al de andere ideeën van die persoon. Bovendien, als een idee al “verdacht” of “besmeurd” is door een racistische drager, vervalt dat als het idee overgaat naar een andere, niet-racistische drager.

De concrete toepassingen van deze theoretische bedenkingen zijn duidelijk.

Het is niet omdat een kunstwerk, theorie of daad van een persoon af te wijzen valt, dat al diens andere kunstwerken, theorieën of daden in de prullenmand moeten. Als Jan Fabre veroordeeld wordt voor seksueel overschrijdend gedrag, moet de stad Leuven daarom niet zijn beeld *Totem* verwijderen. Shakespeare in het geheel niet meer opvoeren, omdat in een bepaald stuk wel een racistisch of vrouwonvriendelijk pleidooi wordt gehouden, is een woke houding die duidelijk te ver gaat: je mag het kind niet met het badwater weggooien. Voltaires antisemitisme maakt zijn strijd tegen de katholieke kerk niet waardeloos. Aristoteles’ idee van de deugd als gulden middenweg wordt niet minder relevant door zijn stelling dat er slaven van nature bestaan.

Een ander gevolg is dat een witte persoon wel degelijk een zwart standpunt kan verdedigen. Het is een doodoener om een tegenstander het zwijgen op te leggen: enkel een zwarte persoon mag praten over discriminatie en emancipatie van zwarten. Dat is spelen op de persoon, niet op de bal, dat is ontkennen dat ideeën op zich los staan van hun dragers.

Evenzo kan een cisgender acteur de rol van een transgender vertolken en omgekeerd, een ho-

lebi acteur de rol van een hetero en omgekeerd, een atheïstische acteur de rol van een gelovige

en omgekeerd, een acteur met een beperking een persoon zonder beperking en omgekeerd, een witte acteur de rol van een zwarte persoon (al dan niet geschminkt) en omgekeerd, en zelfs een vrouw de rol van een man en een man de rol van een vrouw (al dan niet in travestie).

Een bijzonder geval is vertalen. Een vertaling is een omvorming waarbij men, behalve wat de taal betreft, de gelijkvormigheid tussen het originele en het omgevormde idee zo groot mogelijk wil houden (tenzij men ook een bewerking wil). De vertaler moet in principe de oorspronkelijke taal en de taal van de vertaling even goed kennen. Er is dan ook geen algemene reden om een vertaler te kiezen wiens moedertaal de taal is waarin vertaald wordt: die zal de finesses van deze taal wel beter kennen, maar minder de finesses van de oorspronkelijke taal, en beide zijn even belangrijk. Evenzo is er geen reden om voor de vertaling van een tekst van een holebi over homoseksualiteit een holebi vertaler te kiezen: die zal de beschreven holebi wereld beter aanvoelen, maar het is even nodig om de wereld van de hetero's goed aan te voelen, want de homogevoeligheden moeten ook bij de hetero lezers overgebracht worden. Het is niet omdat de Nederlandse auteur Marieke Lucas Rijneveld wit is, dat ze geen goede vertaling zou kunnen maken van *The hill we climb*, een gedicht van de zwarte Amerikaanse Amanda Gorman (dat een gekleurde vertaalster te verkiezen valt, omdat die veel minder kansen op dat soort werk krijgen, is een andere zaak).

Naast de vraag in welke mate overdracht van ideeën tussen verschillende dragers mogelijk is, is er de vraag of zo een overdracht ook altijd toegelaten mag zijn.

3.1.2. Ideeën op zich zijn niemands eigendom

Het is weinig zinvol het begrip *eigendom* op dezelfde wijze toe te passen voor ideeën als voor materieel-energetische dingen, omdat in tegenstelling tot materieel-energetische dingen ideeën tegen een relatief kleine kost vermenigvuldigd kunnen worden. Het is zinvol te spreken van de eigenaar van een appel, maar niet over de eigenaar van “de driehoek” of van de stelling van Pythagoras.

Je kan opmerken dat de uitvinder of ontdekker van een idee meestal veel moeite moet doen om een idee te maken of te ontdekken. Men heeft daarom het begrip *intellectueel eigendom* ingevoerd, maar dat brengt tal van problemen mee. Intellectueel eigendom kan niet op dezelfde manier een rol spelen in een samenleving als materieel-energetische eigendom. Mag niemand de stelling van Pythagoras toepassen zonder zijn toestemming, of na zijn overlijden, zonder royalty's te betalen aan zijn erfgenamen?

Je kan poneren dat niemand de eigenaar mag zijn van een idee. De ontdekker of uitvinder ervan verdient erkenning en een billijke vergoeding voor diens gedane moeite, maar heeft geen enkel exclusief recht op het idee. Die erkenning en billijke vergoeding zijn voldoende om te voldoen aan het tweede lid van Artikel 27 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*: *Een ieder heeft het recht op de bescherming van de geestelijke en materiële belangen, voortspruitende uit een wetenschappelijk, letterkundig of artistiek werk, dat hij heeft voortgebracht*. Meerdere interpretaties zijn mogelijk, maar een eigendomsrecht wordt in elk geval niet vermeld.

Er zijn een hele reeks kritieken te geven op het huidig eigendomsrecht van materieel-energetische dingen. Zo kan je stellen dat slechts dat van jou mag zijn, wat je zelf kan gebruiken (het vertrekpunt van John Locke in zijn tweede *Treatise of Government*) of stellen dat in een kapitalistische samenleving eigendom diefstal is (de visie van de socialist Proudhon in zijn *Qu'est-ce que la propriété?*). Dat leidt tot moeilijke discussies over de verdeling van goederen en gelijk-

vrijheid. Maar wat ideeën betreft, moet je uitgaan van de mogelijkheid tot kopiëren en dat maakt het verdedigen van eigendom een stuk moeilijker. Waarom mag ik niet een eigen versie van *Forever Young* uitdenken en die ook vermenigvuldigen, zolang Bob Dylan voor zijn eerste versie een billijke vergoeding heeft gekregen én voor zover ik erken dat het origineel door Dylan werd bedacht? Omvormingen zijn overigens vaak ook in het voordeel van de uitvinder-ontdekker, als de ideeën verbeterd worden.

Een cultuur die haar ideeën voor zich wil houden en wil verbieden dat personen uit een andere cultuur zich die ideeën toe-eigenen, om ze zo vormgetrouw mogelijk te gebruiken of om ze om te vormen vanuit de eigen cultuur (variëren, aanvullen, gebruiken als inspiratiebron, ...), is een egoïstische cultuur die een eigendomsrecht claimt dat niet te verdedigen is. Welk een rijkdom aan ideeën zou er niet verloren gaan, voor personen uit alle culturen, als het erfgoed van een cultuur niet door een andere cultuur omgevormd zou mogen worden?

De kritiek van woke op culturele “toe-eigening” is te begrijpen. Een dominante cultuur (zoals de witte of de heteroseksuele) erkent vaak niet dat haar ideeën deels afkomstig zijn uit andere culturen en de varianten uit de dominante cultuur krijgen doorgaans meer aandacht dan de originele. Dergelijke culturele dominantie (uitbuiting, soms ronduit vernietiging) moet ten stelligste afgekeurd worden. De oplossing bestaat echter niet in het verbieden van toe-eigening, maar in het afdwingen van erkenning en van een billijke verdeling van de aandacht over alle culturen.

Susan Neiman stelt het provocatief, maar niet onjuist: *Natuurlijk moet culturele toe-eigening niet worden verward met culturele uitbuiting. Pogingen om kunstenaars voor hun werk te weinig te betalen, zouden net als alle andere vormen van woekerhandel moeten bestreden worden; maar het gegeven van woke-aanhangers die vasthouden aan een tribaal begrip van cultuur, ligt te dicht bij nazi's die vasthouden aan het idee dat Duitse muziek alleen door ariërs mag gespeeld worden. Wanneer je culturele toe-eigening afkeurt, belemmer je de kracht van cultuur (Links is niet woke).*

3.1.3. Ideeën hebben een betekenisvolle geschiedenis

Hoewel ideeën op zich geen plaats of tijd kennen, krijgen ze door hun begin (de uitvinding of ontdekking ervan) en door de vervormingen en omvormingen (dus door het ruimtelijk en historisch gesitueerd zijn van de opeenvolgende dragers) een geschiedenis. Geschiedenis, met in het bijzonder ideeëngeschiedenis, is uiterst belangrijk voor morele en politieke filosofie (naast psychologie en sociologie, die geen exacte wetenschappen zijn, maar in hoofdzaak filosofie over mens en maatschappij). Terecht stelt George Santayana (1863-1952): *Zij die zich de geschiedenis niet kunnen herinneren, zijn veroordeeld om ze te herhalen* (in *Life of Reason: Reason in Common Sense*). Even terecht vult Alain Badiou (~1937) dit aan: *In tegenstelling tot wat vaak wordt gezegd, komt het voorkomen van de herhaling uit het denken voort en niet uit de herinnering* (in *De 20e eeuw*). De geschiedenis moet grondig bestudeerd én kritisch overdacht worden.

Voor al deze kennisgebieden geldt de regel van de objectiviteit, wat o.a. inhoudt dat, zolang men de verschijnselen zo adequaat mogelijk wil bestuderen en beschrijven, men diens morele beoordeling ervan geen rol laat spelen. Wie bepaalde auteurs weigert te lezen, omdat ze niet woke genoeg waren (bv. Verlichtingsfilosofen die slavernij verdedigden of niet verwierpen), handelt als een dokter die enkel onderzoek doet naar de ziektes die de patiënt wel niet zal hebben en de vermoedelijke ziektes niet onderzoekt, omdat de patiënt niet wil horen dat die ziek is. Een volledige bestudering levert overigens soms verrassende resultaten op. Patrick Loobuyck geeft

volgens voorbeeld: *Neem John Stuart Mill, de liberale filosoof uit de 19de eeuw: die was voor vrouwenstemrecht, maar tegen universeel enkelvoudig stemrecht. Je zou kunnen zeggen dat hij geen volbloed democraat was, tot je weet waarom hij tegen was. Hij was bang van de tirannie van de ongeletterde meerderheid en vond: eerst leerplicht, dan stemrecht* (De Morgen, 4-3- 2023).

De morele beoordeling, na de objectieve feitelijke bestudering, moet genuanceerd zijn.

Een auteur kan positief beoordeeld worden omdat die de ongelijkheid van slavernij aan de kaak stelt, en tegelijkertijd negatief omdat die over de ongelijkheid van vrouwen zwijgt. Juist het bestuderen van de geleidelijke ontwikkeling van ideeën rond gelijkvrijheid (met de tegenstrijdigheden daarbij) is belangrijk, gegeven het feit dat men steeds redeneringen opbouwt om toch bepaalde hoeveelheden en vormen van ongelijkheid te kunnen verdedigen. Kennis daarvan en inzicht daarin zijn nodig om de gelijkvrijheid vandaag de dag te kunnen realiseren. Verderop zal een korte beschrijving van de Verlichting gegeven worden in dit opzicht (zie p. 43-45).

Een ander woke thema waarbij met de geschiedenis moet rekening gehouden worden, betreft de juridische schuld van vroegere koloniale machten. *Niemand zal voor schuldig gehouden worden aan enig strafrechtelijk vergriep op grond van enige handeling of enig verzuim, welke naar nationaal of internationaal recht geen strafrechtelijk vergriep betekenden op het tijdstip, waarop de handeling of het verzuim begaan werd*, luidt het tweede lid van Artikel 11 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*. Wil je een staat juridisch aansprakelijk stellen, dan moeten er inbreuken zijn gepleegd op het internationaal recht dat op dat moment geldig was. Ideeën als *genocide* en *misdaaden tegen de menselijkheid* duiken echter pas na WO II op in het internationaal recht, en *economische uitbuiting* als grond voor veroordeling is ook nu nog slechts zeer beperkt opgenomen in de nationale wetgevingen en internationale afspraken. De morele schuld van vroegere koloniale staten en van hun huidige burgers moet op een andere wijze benaderd worden (zie p. 49).

3.2. Ideeën zijn waar of onwaar

Niet elk idee is even waardevol. Daarbij zijn verschillende soorten waarde mogelijk.

Een cruciaal onderscheid is dat tussen ware ideeën en onware ideeën: ideeën weerspiegelen de materiële werkelijkheid of niet. Deze definitie (overeenstemming tussen idee en wereld, de zogenaamde correspondentietheorie) roept allerlei filosofische vragen en bezwaren op, maar die verhinderen niet dat het aspect van correcte of valse afspiegeling een rol speelt. Waarheid is een begrip dat mensen begrijpen, relatief probleemloos gebruiken en belangrijk vinden. Iemand heeft seksueel overschrijdend gedrag gesteld of niet, dat is in principe te achterhalen en de meesten willen het weten: is het waar gebeurd of gaat het om een “constructie” (leugen) van de aanklager?

Een ander onderscheid betreft de morele waarde: een idee is moreel goed of moreel slecht. Een definitie van morele juistheid roept veel meer filosofische discussies op dan de definitie van waarheid. Het is echter mogelijk morele juistheid te herleiden naar waarheid: een moreel verbod op een handeling is de – ware of onware – bewering dat die handeling gevolgd wordt door een sanctie (straf), opgelegd door mens of door natuur. Het gaat om een hypothetische norm: vind ik het vermijden van de sanctie belangrijker dan de handeling, dan wordt het hypothetische verbod voor mij een effectief verbod; vind ik de handeling belangrijker dan het vermijden van de sanctie, dan is er geen effectief verbod voor mij. De keuze tussen het belang van de handeling en het

belang van het vermijden van de sanctie is een subjectieve keuze. Uiteindelijk is er geen objectief fundament van moraal. Wel kan men een zeer ruime hypothetische norm voorstellen, zoals: wie zijn strevingen maximaal wil realiseren, ook op lange termijn, moet met de anderen een sociaal contract afsluiten, met als basisinhoud het morele verbod “doe aan een ander niet, wat je niet wil aangedaan worden, zolang de andere het jou niet aandoet” (de gulden regel). Diens strevingen maximaal willen realiseren, ook op lange termijn, is een doel waarmee de overgrote meerderheid kan instemmen. Die personen moeten dus effectief de gulden regel toepassen, wat neerkomt op het realiseren van gelijkvrijheid en wat dan kan uitgewerkt worden in een stelsel van individuele mensenrechten (zoals Thomas Hobbes als eerste heeft gedaan). Het is deze moraalfilosofie die toegepast wordt in de moderne westerse samenlevingen, zij het wel beperkt, met een hele reeks uitzonderingen op de gelijkvrijheid. De neerslag hiervan is de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (die in deze tekst al een paar keer werd aangehaald). Het beperken van de gelijkvrijheid komt omdat velen niet in staat zijn om consequent de lange termijn voorop te stellen, maar vaak de korte termijn verkiezen en dan de gulden regel (de gelijkvrijheid) niet toepassen.

In bepaalde contexten is het waarheidsgehalte of morele gehalte van een idee niet belangrijk, zoals in kunst of bij dagdromen, waar juist onware en eventueel ook immorele ideeën waarde hebben. In andere contexten beschouwen we het cruciaal dat de ideeën waar of moreel juist zijn. Eén van die contexten is de rechtspraak, en ruimer het hanteren van sociale sancties (de straffen die medeburgers aan elkaar geven).

3.2.1. De juridische rechten moeten gerespecteerd worden

Gelijkvrijheid betreft ook het vrij zijn van onterechte beschuldiging, de vrijheid (macht, mogelijkheid) om bij aanklacht zich te verdedigen, berecht te worden door een onpartijdige instantie volgens vaststaande procedures en, bij veroordeling, om een redelijke straf te krijgen.

Een persoon kan maar gestraft worden als de waarheid van de beschuldiging is aangetoond.

Recht op vermoeden van onschuld en recht op verdediging

Een ieder, die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, heeft er recht op voor onschuldig gehouden te worden, totdat zijn schuld krachtens de wet bewezen wordt in een openbare rechtszitting, waarbij hem alle waarborgen, nodig voor zijn verdediging, zijn toegekend, luidt het eerste lid van Artikel 11 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*. Dit principe wordt toegepast in onze rechtspraak, maar zou ook moeten gelden op het vlak van de sociale sancties.

Iedereen wordt verondersteld onschuldig te zijn tot het tegendeel is bewezen. De bewijslast ligt bij degene die beschuldigt. Iedereen moet zich ook kunnen verdedigen. Het is duidelijk dat vele woke activisten hier zwaar in de fout gaan.

Personen die verdacht worden van discriminatie, worden a priori schuldig geacht (zeker als het gaat om witte, hetero, cisgender mannen) en worden gestraft zonder dat de schuld is bewezen: de “schuldigen” worden uitgescholden, beledigd, bedreigd, geboycot, gecancelled dat een lieve lust is. De sociale media spelen hierbij een grote, verwerpelijke rol, net zoals bij pesten: er is geen sociale controle, men ziet de reactie van de geviseerde niet, men laat zich meeslepen door emoties, die versterkt worden door het zogenaamde echokamereffect (in de virtuele wereld hebben de meesten enkel contact met gelijkgezinden, die elkaar opjatten, zonder dat, zoals in de

reële wereld, ze worden tegengesproken). Ook bij de officiële rechtspraak ondergraven woke activisten het recht op verdediging. Zo eisten studenten van de Harvard Law School het ontslag van de (zwarte) professor Ronald Sullivan omdat die de juridische verdediging opnam van Harvey Weinstein, beschuldigd van seksueel misbruik.

Het is één van de gevaarlijkste aspecten van de woke beweging: we bevinden ons op het pad dat terugleidt naar de gerechtelijke willekeur, naar een premoderne samenleving waar geen recht heerst, maar enkel machtsstrijd. Gediscrimineerde groepen ondergraven zo hun eigen doel: de kans is zeer groot dat ze zo'n machtsstrijd verliezen en dat hun discriminatie zal vergroten. Straffen zonder bewijs van schuld is een schending van de mensenrechten, die de komst van het fascisme in de hand werkt. In een fascistische staat zal het lot van vrouwen, en vooral van migranten, zwarten, holebi's, transgenders vernietigend zijn.

Als er een vermoeden van wetsovertreding is, bestaat de enig correcte houding erin klacht neer te leggen bij het gerecht en vervolgens het verloop van de gerechtelijke procedure af te wachten. Hiertegen wordt vaak opgemerkt dat het juridisch apparaat, rechters en politiemensen, niet onpartijdig zijn. Rechters zouden aan klassenjustitie doen, politiemensen zouden racistisch zijn. Dat kan deels waar zijn. De gepaste reactie is te onderzoeken waar en wanneer dit het geval is en nadien daartegen actie te voeren.

Ook op terreinen waar geen wet wordt overtreden, of waar dit niet hard valt te maken, moeten activisten zelfdiscipline aan de dag leggen en het vermoeden van onschuld als uitgangspunt nemen bij onderzoek en eventueel verzet.

Zo zal er niets echt veranderen, merken sommigen op, er is radicale actie nodig, en wordt daarbij dan al eens iemand ten onrechte gestraft, dan is dat een redelijke prijs, die overigens in het niet valt vergeleken met de onrechtvaardigheden die gediscrimineerde groepen al eeuwen moeten ondergaan. Het is een positie die verdedigd kan worden, vanuit het utilitarisme, dat onschendbare individuele rechten ondergeschikt maakt aan het principe van *het grootste geluk voor het grootste aantal*. Het utilitarisme kent als ethische theorie echter zeer veel problemen. Hier moet vooral opgemerkt worden dat een utilitaristische samenleving meestal in het nadeel van gediscrimineerde groepen zal uitvallen, juist omdat ze minderheden zijn en niet tot *het grootste aantal* behoren.

Recht op redelijkheid bij bestraffing

Iedereen heeft het recht dat diens eventuele straf redelijk is, dat wil zeggen in verhouding tot de zwaarte van het vergrijp. Overeenkomstig de schaal van ernst van misdaden is er een schaal van grootte van de straffen. Rechters zijn hierin bedreven, gewone burgers meestal niet. Niet voor niets mag (en moet) een jury op een assisenproces volledig zelfstandig oordelen over de schuld-vraag, maar gebeurt de beraadslaging over de strafmaat samen met de drie beroepsrechters die het proces geleid hebben. Ook op dit vlak gaan veel woke activisten zwaar in de fout.

Er worden straffen geëist of zelf gegeven zonder kennis van de redelijkheid bij het straffen. Dit wordt in de hand gewerkt door de grote aandacht voor slachtoffers (ook sterk aanwezig in de klassieke media), die immers vaak neigen naar wraak, d.w.z. een toekennen van straf vanuit emotie, niet vanuit een rationele en dus onpartijdige beoordeling. En natuurlijk blijkt ook hier weer eens hoe nefast de sociale media zijn, met hun echokamereffect, waarbij de geëiste strafmaat steeds en steeds toeneemt, tot onredelijke proporties. De meeste woke activisten hebben allicht

nooit stilgestaan bij wat hun canceling juist aan zware gevolgen meebrengt voor de getroffenene.

Canceling (niet tijdelijk verwijderen, maar uitgommen) is een levenslange straf, terwijl zo'n straf toch enkel voor de allerzwaarste misdaden verantwoord is. In ons rationeel rechtssysteem ligt een sterke nadruk op de verbetering van de dader, gericht op diens re-integratie in de samenleving. Canceling maakt dit onmogelijk. Ook wat betreft discriminatie en de (juridische en sociale) bestraffing ervan moet gewerkt worden met een schaal. Door hun zware straffen voor kleine vergrijpen eisen woke activisten in feite een morele zuiverheid die voor een gewone sterveling niet haalbaar is.

En wat woke ook nog moet leren: een daad waarvoor slecht hoogst uitzonderlijk een straf mag gegeven worden, is het uiten van een mening.

3.2.2. De vrije meningsuiting moet beschermd worden

De waarheid ligt vast, maar het is voor mensen niet eenvoudig die vast te stellen. Uitwisseling van meningen gebaseerd op rationele overwegingen (argumenten) draagt daartoe bij. Daarom is het belangrijk dat iedereen zijn mening vrij kan uiten, zodat een discussie mogelijk wordt. Het recht op vrije meningsuiting werd vastgelegd in Artikel 19 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*: *Een ieder heeft recht op vrijheid van mening en meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid om zonder inmenging een mening te koesteren en om door alle middelen en ongeacht grenzen inlichtingen en denkbeelden op te sporen, te ontvangen en door te geven*. Toch ligt hier één van de moeilijkste filosofische problemen, al sinds Plato.

Als er een morele (politieke) waarheid bestaat, bijvoorbeeld dat iedereen gelijkvrij moet zijn, dan moet die toegepast worden en is er geen ruimte voor een alternatieve mening, bijvoorbeeld dat bepaalde groepen ongelijk behandeld moeten worden. De leugen heeft geen rechten. Wie zal echter uitmaken of die morele waarheid inderdaad de waarheid is? En als één groep daar het monopolie toe krijgt (bij Plato de filosofen, uiteraard van platonische slag), dan vervalt alvast de gelijkvrijheid op dat vlak. Het is een paradox waar in feite geen uitweg voor is.

De meest bevredigende oplossing stelt dat de basisprincipes vastliggen in een constituerende wet die, op basis van rationele overtuiging, met consensus wordt aangenomen en nadien niet kan gewijzigd worden, maar dat bij de concrete toepassing ervan (opstellen van uitvoerende wetten en nemen van concrete besluiten) en bij de handhaving van de wetten (de rechtspraak) wel degelijk discussie vereist is en dus vrije meningsuiting. In België wordt een verwaterde versie toegepast: de constituerende grondwet kan enkel met een 2/3 meerderheid gewijzigd worden i.p.v. de gebruikelijke 1/2 meerderheid voor gewone wetten. Ondertussen is de grondwet ondergeschikt aan het *Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens* en kunnen sommige wetten ook niet door een 2/3 meerderheid gewijzigd worden. De logica van de Rechten van de Mens is dat die *onvervreemdbaar* zijn, dat die niet per stemming kunnen afgeschaft worden. Wel kunnen natuurlijk twee rechten met elkaar in conflict komen en dan moet er tussen beide gekozen worden.

De vrije meningsuiting is niet absoluut: ze moet opgeschort worden als er andere, belangrijkere vrijheden (rechten) door in gevaar komen. John Stuart Mill geeft volgend voorbeeld: *De mening dat graanhandelaars de armen uithongeren of dat private eigendom diefstal is, mag niet het zwijgen opgelegd worden wanneer ze via de pers wordt kenbaar gemaakt, maar ze kan terecht worden bestraft wanneer ze mondeling wordt geuit tegenover een opgewonden menigte die zich voor het huis van een graanhandelaar heeft verzameld, of wanneer ze in de vorm van een*

pamflet onder diezelfde menigte wordt uitgedeeld. Het recht op leven van de graanhandelaar is volgens Mill belangrijker dan de (mogelijkheid op) wijziging van het onrechtvaardig geachte economische systeem. Bijna elke keuze tussen twee rechten blijft wel voor discussie vatbaar.

De vrijheid van meningsuiting vervalt in het bijzonder als die mening pleit voor een verbod op vrije meningsuiting. *Als we tolerant zijn zelfs tegenover degenen die intolerant zijn, als we niet bereid zijn een tolerante samenleving te verdedigen tegen de aanvallen van de intoleranten, dan zullen de tolerantanten vernietigd worden, en de tolerantie met hen,* schreef Karl Popper (1902-1994). Partijen die de democratie willen opheffen, moeten in een democratie verboden worden. Meningingen die het democratisch basisprincipe van de gelijkvrijheid en dus ook de gelijkvrijheid van meningsuiting in vraag stellen, hebben geen recht op uiting.

De vrijheid van meningsuiting moet echter niet opgeschort worden als een mening anderen verontwaardigt of kwetst. Ook *opvattingen die het land of welke groep van de bevolking dan ook beledigen, choqueren of verontrusten*, vallen onder de meningen die vrij geuit mogen worden, stelt het *Europees Hof voor de Rechten van de Mens* (in het arrest *Handyside versus Verenigd Koninkrijk*, 1976). Opnieuw: een woke activist moet beseffen dat het niet in diens eigen belang is om een andersdenkende de mond te snoeren, aansluitend bij de wederkerigheid als kern van moraal, zoals mooi uitgedrukt door Louis de Potter (1786-1859), republikeins, liberaal en later socialistisch schrijver en politicus, betrokken bij de Belgische Revolutie (onder de aandacht gebracht door Johan Op de Beeck, in zijn lezing over de *Vrijheid van meningsuiting*): *De andersdenkende zal hem op zijn beurt ooit de mond snoeren en verdrukken. Telkens wanneer hij zich ertoe verlaagt een mening te onderdrukken in plaats van haar te weerleggen, moet hij beseffen dat zijn eigen opinie ooit ook onderdrukt zal worden.*

De wederkerigheid is een voorwaarde voor de vrijheid van meningsuiting. Louis De Potter stelt het zo: *Filosofie en godsdienst hebben dezelfde rechten op een onbepaalde vrijheid om zich te uiten, om zich te verspreiden met woord en geschrift, door prediken en door onderwijs, door aan te vallen en zich te verdedigen, op voorwaarde dat men de tegenpartij toelaat zich te verdedigen en bereid is dezelfde aanvallen te ondergaan als die welke men plaatst.* Ook hier moet de wederkerigheid consequent doorgedacht worden: er moet niet zomaar vrijheid van meningsuiting zijn, maar gelijkvrijheid van meningsuiting. Op dat vlak is er nog veel werk aan de winkel. Geprivilegieerden hebben veel meer kanalen en mogelijkheden om hun mening te verkondigen en te verdedigen dan onderdrukte minderheden. Woke activisten moeten niet de meningsuiting van andersdenkenden proberen te verhinderen, maar moeten ervoor ijveren dat gediscrimineerden dezelfde uitingsmogelijkheden krijgen. Sociale media lijken daartoe bij te dragen, maar hebben een aantal negatieve kenmerken, niet in het minst dat ze een tweede voorwaarde voor vrijheid van meningsuiting schenden.

De nadruk moet liggen op rationeel onderbouwde meningen, niet op emotionele uitingen, anders komt er enkel een pure machtsstrijd in plaats van een debat dat de participanten dichtert tot de waarheid kan brengen. Wie het hardst kan roepen, of wie de meeste mensen kan manipuleren, wint dan. Emoties kennen weinig nuances, terwijl redelijk nadenken per definitie het zoeken is naar verdere nuanceringen bij een stelling (het zogenaamde dialectisch proces, waarbij een these, door het uiten van een antithese, vervangen wordt door een genuanceerdere synthese).

De vrijheid van meningsuiting moet verder reëel zijn, niet louter formeel. Als het uiten van een mening leidt tot een boycot van de werken van een kunstenaar, tot schade aan een (academische) carrière van een geleerde, of zelfs tot ontslag, dan vervalt de facto de mogelijkheid voor die personen om hun mening te uiten. Potentieel belaagden doen aan zelfcensuur (ze durven

hun mening niet meer te uiten). Heeft iemand toch iets geuit dat de woke woede opwekt, dan biedt die zo vlug als mogelijk diens excuses aan. Woke dreigt soms terreur te worden. Vrije meningsuiting vraagt meer en meer om moed, die echter niet iedereen kan opbrengen.

Woke activisten, maar ook anti woke critici, moeten zich de discipline eigen maken van Michel de Montaigne: *Als iemand het met mij oneens is, wekt hij mijn aandacht, niet mijn woede. Ik leg contact met degene die mij tegensprekt, die mij wijzer maakt. De waarheid moet voor ons allebei het algemene doel zijn* (Essays, boek III, hoofdstuk 8 *Over de kunst van het discussiëren*).

Anderzijds moeten critici van woke, maar ook woke activisten, de moed behouden van Socrates, die het Atheense volk prikkelt, *man voor man, aanspoort en berispt en van 's morgens tot 's avonds overal blijft aanklappen* (Plato, *De verdedigingsrede van Socrates*, 31a), die *op de nek van de Atheense staat is gezet als op die van een paard, dat wel rijzig van gestalte is en van goed ras, maar precies ter wille van zijn gestalte ietwat traag en dat daarom de prikkel van een paardenvlieg nodig heeft* (30e). Socrates beseft dat de kans bestaat dat de Atheners, *zoals mensen die men uit hun slaap rukt, hem driftig een klap geven en hem lichtvaardig ter dood veroordelen en dan voor de rest van hun leven blijven doorslapen* (31a). Toch houdt hij vol en waarschuwt zijn aanklagers: *wanneer jij mij ter dood veroordeelt, dan zult jij daardoor niet mij het meest schaden, maar wel uzelf* (30c). Wie de kans loopt aangeklaagd of belaagd te worden door woke activisten, moet de moed blijven vinden om diens mond open te doen. Ook woke moet uit zijn slaap gerukt worden.

Het belang van de vrije meningsuiting, als aanzet tot debat en dus als middel om de waarheid en de juiste visie te vinden, is zo groot, dat het best uitvoerig geïllustreerd wordt met een concreet voorbeeld, hier aan de hand van een zeer gevoelig woke thema: transgenders.

Stellen van kritische vragen i.v.m. transgenders is geen transfobie

Een transgender is een persoon bij wie het aangeboren geslacht niet past bij hoe die zich zelf voelt, een biologische man die zich vrouw voelt (transvrouw) of een biologische vrouw die zich man voelt (transman). Wie zich nu eens man, dan weer vrouw voelt, is non-binair. Wat betekent echter dat een man zich vrouw “voelt” of een vrouw zich man “voelt”?

Traditioneel onderscheidt men enerzijds het genetisch bepaalde biologische geslacht (XX of XY, wat leidt tot een geslachtsspecifieke hormonenproductie, hoewel het lichaam hier soms “fouten” maakt) en anderzijds het sociale (of culturele) geslacht (gender), de geslachtsspecifieke rolpatronen die een samenleving oplegt (de rol die elk geslacht moet spelen, van wijze van kleden en zich gedragen over overheersende karaktertrekken tot de sociale mogelijkheden). Dat iemand met een bepaald biologisch geslacht niet de bijhorende rol wil spelen, is perfect te begrijpen. Recent hebben sommigen het begrip *gender* echter uitgebreid. Het zou nu ook wijzen op een soort psychologisch geslacht, als iets dat los zou staan van het biologische en sociale geslacht, maar wat dit juist inhoudt, is niet echt duidelijk. Het bijhorende mogelijke psychische probleem is dan genderdysforie, een onbehagen omdat iemand een verschil ervaart tussen diens “psychologische” genderidentiteit (het zich man of vrouw voelen) en diens lichamelijk geslacht. Is dit nieuwe begrip echter niet louter een manier om de onvrede met het opgelegde rolpatroon niet langer te beschouwen als een subjectief verlangen, maar als een “objectieve” dysfunctie (een man die niet alleen graag de vrouwenrol wil spelen, maar ook een vrouwenlichaam zou willen of een vrouw die niet alleen zich mannelijk wil gedragen, maar ook een mannenlichaam zou willen). Men zou deze vergelijking kunnen maken: als iemand onvrede heeft met diens kleine gestalte, is dat het gevolg van een “kleinheidsdysforie”, die maakt dat de “echte, grote lengte” van een kleine

persoon niet tot uiting is gekomen. Is genderdysforie (als meer dan een subjectief verlangen, als meer dan onvrede met het opgelegde rolpatroon) niet even onbestaand als kleinheidsdysforie?

Er is de vaststelling dat onvrede met het biologisch geslacht in sommige (vele? de meeste?) gevallen een uiting is van een ander psychisch probleem, of zelfs meerdere problemen. Men fixeert zich op de geslachtsverandering, omdat dit een duidelijke, relatief eenvoudige oplossing binnen een welbepaalde termijn lijkt te waarborgen. Je moet dan ook door psychologen "goedgekeurd" worden vooraleer vele dokters je willen begeleiden bij een geslachtsverandering (transitie): de wens tot transitie moet authentiek verklaard worden, de genderdysforie moet als de ware oorzaak van het psychisch onbehagen bestempeld worden. In bepaalde gevallen (soms? vaak?) blijkt de transitie de onvrede niet weg te nemen en geen psychische rust te brengen. Onder deze personen zijn er spijtoptanten, bij wie de transitie niet alleen geen oplossing heeft gebracht voor de psychische problemen, maar die ook spijt hebben over de transitie (mede door de hoge "kost" van een transitie – zie hieronder) en die zelfs terug hun oorspronkelijk biologisch geslacht willen. Is er spijt als gevolg van de negatieve reacties van de omgeving op een transitie of omdat de onvrede met het biologisch geslacht, ondanks de psychologische "screening" vooraf, niet authentiek was?

Transvrouw Fran Bambust, ooit woordvoester van Çavaria (belangenvereniging voor de LGBTQ+-gemeenschap), kreeg een diagnose van autisme na haar transitie en vraagt zich af of haar transitie *wel had moeten* en of ze niet *anders behandeld had kunnen worden*. Tijdens de *voorafgaande gesprekken met psychologen kwam autisme nooit ter sprake* (uitzending Pano, VRT, 29-3-2023). Autisten worstelen nogal eens met gevoelens van vervreemding van hun lichaam.

De filosofe Griet Vandermassen beklemtoont dat het aantal spijtoptanten toeneemt (column in *De Standaard* van 7-9-2022). Dat kan komen omdat meer personen een transitie laten uitvoeren. Of ook het percentage van spijtoptanten toeneemt, is niet onmiddellijk duidelijk. Arts Piet Hoebeke (UZ Gent) beweert dat het percentage in alle ernstige studies hoe dan ook onder de 1% blijft. Een andere ernstige bron (*NEMO Kennislink*, een initiatief van de Nederlandse *Stichting Nationaal Centrum voor Wetenschap en Technologie*, in opdracht van het Ministerie van onderwijs) vermeldt dat *naar schatting zo'n vier procent van alle westerlingen die een geslachtsveranderende operatie hebben ondergaan, dat achteraf betreurt*, en stelt: *Critici menen verder dat de werkelijke getallen hoger zouden kunnen liggen, enerzijds omdat een groot deel van de relevante onderzoekspopulatie niet meedoet aan dergelijke onderzoeken, anderzijds omdat dit hoofdzakelijk onderzocht wordt door de instituten die de operaties zelf ook verrichten, en niet door een onafhankelijk onderzoeksinstituut*. Bestaat ook niet de kans dat het percentage spijtoptanten in de toekomst zal toenemen, zeker nu meer minderjarigen aan een transitietraject beginnen?

De bewering dat onvrede met het biologisch geslacht een soort mode is, moet ernstig genomen worden.

De vraag is of de onvrede met het biologisch geslacht soms niet onbewust "aangepaakt" wordt door hulpverleners. De vraag is of transities niet zo vlot worden "goedgekeurd" omdat artsen er baat bij hebben, zowel financieel als wat betreft hun trots en reputatie (tonen wat ze wel niet kunnen). Het feit dat de meeste artsen ervan overtuigd zijn dat ze door een transitie de personen op de beste manier helpen, maakt deze vragen niet overbodig. Medische overconsumptie als gevolg van de belangen van de hulpverleners is een gekend probleem dat zich ook op dit vlak zou kunnen voordoen. Is medische transitie wel de beste oplossing? Opnieuw kan vergeleken worden met personen die onvrede hebben met hun lichaamslengte.

Er bestaan operaties om de lichaamslengte te vergroten (*Ilizarov-methode*: eerst worden de botten van het been doorgezaagd; de breukvlakken zullen na verloop van tijd weer aan elkaar vast groeien; tijdens de operatie wordt ook een frame aan het bot vastgemaakt; door dit frame iedere dag een millimeter langer te maken, komen de breukvlakken iedere dag iets verder van elkaar af te liggen; door meerdere operaties kan het been zo tot 20 cm langer worden). Dergelijke operaties zijn pijnlijk, tijdrovend en vragen veel revalidatie (opnieuw leren lopen). De vraag is hoe we best reageren als iemand zich te klein vindt: die een beenverlengingsoperatie aanraden of aanraden om er leren mee te leven? Met iets leren leven is echter uit de tijd.

De moderne technowetenschap heeft onvoorstelbare prestaties geleverd, waardoor we denken *meester en eigenaar van de natuur* te kunnen worden (de beroemde woorden van René Descartes uit 1637). We denken dat ooit al onze wensen vervuld zullen worden, ook op lichamelijk vlak. We denken dat we de natuur kunnen wijzigen zoals wij willen. Vrouwen willen vlot moeder worden na hun veertigste en mannen willen een eigen kind zonder met een vrouw te vrijen. De medische wereld heeft deze beide voorbeelden mogelijk gemaakt (in vitro bevruchting met ingevroren eicellen, draagmoederschap). De medische wereld stelt nu ook dat we ons niet zomaar moeten neerleggen bij het geslacht dat de natuur ons bij de geboorte meegeeft. We denken ons biologisch geslacht te kunnen veranderen. De vraag is of we niet overdrijven.

Technowetenschappelijke realisaties hebben veel goeds gebracht, maar we hebben de kracht ervan overschat, zodat we niet op tijd halt hebben gehouden en grenzen hebben overschreden (relatieve grenzen die wel overschreden kunnen worden, maar slechts tijdelijk en waarbij de overschrijding veel schade toebrengt, zodat na de instorting vaak geen herstel meer mogelijk is). Wat betreft het milieu is dit duidelijk, gegeven het stikstofprobleem, de klimaatverstoring, de vermindering van de biodiversiteit, de vergiftiging van water, lucht en land. Dat bijna iedereen blijft denken dat dit allemaal opgelost kan worden zonder inkrimping (vermindering totale rijkdom, rechtvaardig te spreiden onder de bevolking), komt door het technowetenschapsgeloof: bijna iedereen denkt dat de technowetenschap alles kan (zoals God almachtig is) en dat er enkel voordelen zijn zonder nadelen (zoals God oneindig goed is). Vanuit dat geloof weten de meeste mensen niet dat een geslachtstransitie maar partieel is en veel, deels blijvende nadelen heeft.

Het genetische geslacht kan niet veranderd worden. Het enige wat in feite veranderd wordt door een transitie, is het geslachtelijke uiterlijk.

Door hormonen van het gewenste geslacht te nemen veranderen de secundaire geslachtskenmerken: mannen krijgen borsten en verminderde lichaamsbehairing, vrouwen krijgen meer lichaamsbehairing en stevigere spieren. Deze hormonen moeten levenslang genomen worden, zo niet verdwijnen de veranderde kenmerken. De hormonen kunnen ook niet gewenste zaken teweegbrengen, zoals stemmingswisselingen of (bij transmannen) verhoogde agressiviteit. De primaire geslachtskenmerken kunnen deels operatief gewijzigd worden.

Bij een man die het uitzicht van een vrouw wil, worden de penis en teelballen verwijderd en wordt een vulva met vagina geconstrueerd. Een transvrouw heeft echter geen eierstokken (en dus geen menstruatie) of baarmoeder en kan uiteraard geen kinderen baren. De vagina maakt ook bijna geen vocht aan (zodat bij penetratie een glijmiddel moet gebruikt worden). Bij een vrouw die het uitzicht van een man wil, worden de borsten geamputeerd, de eierstokken en baarmoeder verwijderd en wordt een penis en balzak geconstrueerd (een micropenis met de eigen clitoris, of een lange penis met weefsel uit de eigen onderarm of het eigen bovenbeen). Hij heeft echter geen testikels, tenzij een prothese (en dus heeft hij geen productie van zaadcellen).

en geen ejaculaties). Hij kan ook geen erectie krijgen, tenzij er een pompsysteem wordt aangebracht, in werking gezet door op een knijpbal in de balzak te knijpen. Een orgasme is zowel bij transmannen als transvrouwen meestal wel mogelijk.

Als transvrouw Petra De Sutter verklaart “Ik voel me geen transpersoon meer, ik ben 100% een vrouw” (interview in *Humo*, oktober 2020), dan is ze in elk geval een vrouw met een beperking, zoals ook een vrouw bij wie de baarmoeder of eierstokken verwijderd zijn, de beperking heeft dat ze niet langer vruchtbaar is. De vraag is hoe belangrijk vruchtbaarheid is. Dat de transitie enkel het uitzicht van het lichaam betreft en niet de innerlijke seksuele organen en leidt tot onvruchtbaarheid, wordt in elk geval aan de buitenwereld te weinig duidelijk gemaakt of door de betrokken transpersonen vaak voor zichzelf ontkend. In feite zou men moeten spreken van verandering van seksueel uitzicht, niet van geslachtsverandering, want die is slechts partieel. Een transvrouw ziet eruit als een vrouw, maar blijft genetisch een man. Dat kan als een probleem beschouwd worden bij damessportwedstrijden (“concurrentievervalsing” door dames met een testosterongehalte en een spiermassa zoals bij mannen), dat hoeft geen probleem te zijn bij missverkiezingen (de belangrijkste vraag daarbij is de waarde van dergelijke wedstrijden omtrent uiterlijke schoonheid).

Voor vele transpersonen is de wijziging van het zichtbare lichaam, als hoogst haalbare, echter ten eerste gewenst en voldoende. De transvrouw mag dan geen baarmoeder hebben, de “gehate penis” en “het gehate haar op de benen” zijn tenminste weg. Blijft de andere vraag: is de prijs die daarvoor betaald moet worden, niet te hoog?

Een geslachtstransitie is een zeer belastende medische behandeling. Vooraf word je als het ware psychisch gekeurd. Nadien moet je meerdere, zware ingrepen ondergaan, met bijhorende lichamelijke pijn, de last van ziekenhuisverblijven, de kans op verwikkelingen. Na de behandeling is er de kans dat het resultaat niet is zoals verwacht. Het seksueel beleven verloopt meestal anders en niet zelden minder bevredigend. De omgeving reageert deels vaak negatief. Verlies van job en van de eventuele partner komen vaak voor. En hoewel er wel dokters zijn die een detransitie uitvoeren, is de transitie in regel definitief.

De hormonale behandeling moet levenslang voortgezet worden. *Je bent patiënt voor de rest van je leven*, merkt Fran Bambust op. De medische gevolgen hiervan zijn nog niet duidelijk. Transmannen die hun eierstokken en baarmoeder behouden, worden in elk geval aangeraden zich regelmatig te laten screenen op kanker, want mogelijk verhogen testosteron-behandelingen het risico op baarmoeder- of eierstokkanker.

Wat die hormonen betreft, is er nog de discussie over puberteitsremmers.

Het toedienen van stoffen die verhinderen dat bij kinderen de puberteit intreedt, heeft als voordeel dat een latere transitie vlotter verloopt. Maar het is niet duidelijk wat de gevolgen zijn van het uitstellen van de seksuele rijping, zowel op lichamelijk als psychisch vlak. Studies wijzen op mogelijke complicaties, zoals botontkalking en op een verstoring van cognitieve ontwikkelingsprocessen.

Driekwart van de kinderen met onvrede over hun biologisch geslacht die geen puberteitsremmers nemen, heeft na de puberteit vrede met zijn of haar geboortegeslacht en gaat niet in transitie. Van de kinderen die wel puberteitsremmers krijgen, gaat slechts 2 % niet in transitie, blijkt uit internationale opvolgstudies. Een mogelijke verklaring is dat bij de kinderen die puberteitsremmers nemen, de onvrede met het biologisch geslacht groter en authentieker is, maar het is twijfelachtig of dit het grote verschil volledig kan verklaren. Een andere verklaring is

dat die kinderen in een traject verzeilen waar het nog moeilijk is om uit te stappen. Het nemen van puberteitsremmers is de facto een beslissing om in transitie te gaan. Dat staat ook zo op www.transgenderinfo.be, een website met steun van de overheid, die nauw samenwerkt met UGent: *hoewel de behandeling met puberteitsremmers op elk ogenblik kan gestopt worden, weten we uit ervaring dat dit zelden gebeurt. Puberteitsremmers zijn dus geen “pauzeknop”, zoals soms wordt beweerd, maar een actieve stap in het gendertraject, die heel weloverwogen genomen dient te worden.* Kan een beslissing om in transitie te gaan genomen worden door kinderen? Een kind van 14 laten “kiezen” om levenslang patiënt te blijven en om, onder andere, zelf nooit kinderen te kunnen krijgen, is onverantwoord. Zoals Marleen Finoulst en Patrik Vankrunkelsven stellen (in *De Standaard* van 19-9-2022): *Een onvoldoende onderbouwde medische behandeling toepassen op kwetsbare kinderen, met verstrekende en onomkeerbare gevolgen, vinden wij onverantwoord.* Maar ook de ruimere vraag mag niet uit de weg gegaan worden: hoe moeten we ons verhouden tegenover transitie in het algemeen?

Discriminatie van personen met onvrede over hun biologisch geslacht en van transpersonen moet resoluut afgewezen worden. Je hoeft daarvoor jezelf niet woke te noemen. De strijd tegen deze discriminatie moet heviger gevoerd worden dan ooit, want de discriminatie neemt toe, vooral omdat transgenders een ideale zondebok zijn voor extreem rechts. Dat houdt echter niet in dat je enthousiast moet zijn over medisch uitgevoerde transitie.

Transitie is de weigering om een natuurlijk gegeven feit te aanvaarden. Dat doen we vaak en is in vele gevallen verantwoord (bv. als we ziek worden), maar in vele gevallen ook niet. Hierboven werden een hele reeks argumenten aangehaald die de stelling ondersteunen dat medische behandeling niet de aangewezen oplossing is om onvrede met het biologisch geslacht aan te pakken. Er moet veel meer ingezet worden op psychische begeleiding en vooral op de verandering van maatschappelijke normen omtrent geslacht en gender. Om een laatste keer de vergelijking te maken met klein zijn: als kleine mensen worden nagekeken of niet aan de bel op de bus kunnen, dan moeten we niet meer beenverlengingen uitvoeren, maar moeten we de busbel lager aanbrengen en moeten we proberen de mensen ertoe te brengen kleine mensen niet langer na te kijken.

Transitie als oplossing voor genderdysforie geeft in feite toe aan de klassieke stereotype-ringen, aan de strikte opdeling van de geslachtsrollen: men past zich aan de eis dat een man zich wel als vrouw mag gedragen, maar pas als die eruit ziet als een vrouw en onder ander borsten heeft, of dat een vrouw zich wel als man mag gedragen, maar pas als die eruit ziet als een man en dus geen borsten heeft. Transitie wordt zo een middel om de klassieke rolpatronen te redden.

Het belang dat transpersonen hechten aan het lichamelijke, versterkt de klassieke binding tussen het biologisch geslacht en de rolpatronen (de sociale en culturele mogelijkheden van de beide geslachten) en helpt zo de emancipatie van vrouwen niet vooruit. Er zijn overigens ook feministen die transvrouwen niet beschouwen als “volwaardige” vrouwen en die transvrouwen willen uitsluiten van de strijd voor vrouwenrechten (de zogenaamde TERF, afkorting van *Trans-Exclusionary Radical Feminists*, onder wie de beroemde feministe Germaine Greer). Ze zijn van mening dat transvrouwen in wezen nog van het mannelijk geslacht zijn. Mannen en vrouwen vormen immers elk een sociale klasse, de mannen de onderdrukkers en de vrouwen de onderdrukten. Het leiden van een leven in een van deze klassen zou in hoge mate vormend zijn voor een persoon en is niet iets dat met een operatie kan worden nagebootst.

Personen met genderdysforie zouden vooral gebaat zijn met het opheffen van alle normen

rond gender (tenzij er voor een bepaalde norm toch voldoende verantwoording gevonden zou kunnen worden). Biologisch geslacht is een vaststaand gegeven, maar daar zouden geen culturele eisen mogen aan verbonden worden. Er is geen reden waarom vrouwen zich anders moeten kleden of gedragen dan mannen, en als er toch een cultuur is waar mannen zich anders kleden en gedragen dan vrouwen, dan moet elke man zich als vrouw en elke vrouw zich als man kunnen kleden en gedragen. Wat betreft gedrag patronen, moet er vrije keuze zijn.

Is een medische transitie dan nooit zinvol? Daar kan verder over gedebatteerd worden. De bedoeling hier is niet een definitief standpunt uit te werken, wel op basis van argumenten aan te tonen dat debat nodig is. Op dit vlak gaan vele woke activisten in de fout: ze weigeren het debat.

Er zit een totalitair kantje aan het transactivisme. Zodra je ook maar een puntje van kritiek hebt, word je als transfoob weggezet, stelt Griet Vandermassen. Academici die het debat over transrechten aangaan, worden geïntimideerd – er heerst angst. De vrijheid van meningsuiting komt onder druk.

Het verwijt *transfoob* wordt veel te vlug van stal gehaald. Men weigert nog een onderscheid te maken tussen enerzijds personen die transgenders willen discrimineren, en anderzijds personen die kritische vragen stellen, juist opdat personen met onvrede over hun biologisch geslacht de beste aanpak krijgen. *Activisten zijn erin geslaagd mensen ervan te overtuigen dat progressief zijn gelijkstaat aan kritiekloos meestappen in hun verhaal. Het wordt tijd voor een progressieve tegenstem,* stelt Vandermassen terecht.

Harry Potter-schrijfster J.K. Rowling kreeg veel woke kritiek toen ze stelde dat *mensen die menstrueren* toch gewoon kunnen aangeduid worden als *vrouwen*. Transmannen die nog niet hun eierstokken, baarmoeder en vagina hebben laten verwijderen en dus menstrueren, zijn volgens haar nog steeds vrouwen. Deze biologische kijk zouden we moeten behouden, want *als je het concept van een biologische seksebepaling uitwist, zorg je er ook voor dat veel mensen een deel van hun leven niet meer kunnen bespreken*. Wat de waarheid in dit verband ook is, Rowling heeft gelijk als ze op Twitter (nu X) stelt: *Het is geen haat om de waarheid te spreken*. Kritiek op de huidige medische aanpak van genderdysforie is geen transfoobie. Terecht schrijft Rowling: *Het idee dat vrouwen zoals ik - die al decennialang veel empathie voelen voor transgenders en zich verwant voelen, omdat transgenders net als vrouwen kwetsbaar zijn voor geweld door mannen – transgenders zouden haten omdat ze geloven dat er zoiets bestaat als een biologisch geslacht, is nonsens*.

3.2.3. Het denken moet rationeel en wetenschappelijk blijven

De sterke postmodernistische oriëntatie van vele woke theoretici (zie hierboven p. 8-9) is één van de gevaarlijkste aspecten van de hele beweging en moet ten stelligste verworpen worden.

Ten eerste moet beklemtoond worden dat objectieve waarheid (een waarheid die voor iedereen waar is) bestaat. Wie dat ontkent, moet erkennen dat er enkel een machtsstrijd is: de waarheid is de visie van de sterkste. Dat brengt mee dat de samenleving georganiseerd zal worden vanuit de visie van de sterkste en dus de belangen van de sterkste. Gediscrimineerde groepen zullen nog meer gediscrimineerd worden.

Ten tweede moet beklemtoond worden dat er een degelijke methode bestaat om die objectieve waarheid te ontdekken: de rationele methode, en waar mogelijk, de strengste vorm

ervan, dat is de wetenschappelijke methode.

De rationele methode om kennis te bekomen veronderstelt enerzijds het gebruik van een nauwkeurige taal (de betekenis van woorden wordt zeer duidelijk omschreven en de woorden worden steeds in dezelfde betekenis gebruikt) en anderzijds het toetsen van stellingen en theorieën via steng gecontroleerde ervaring van de werkelijkheid (men probeert te achterhalen of er geen ervaringen zijn die de stelling of theorie tegenspreken; als een stelling of theorie op die wijze gefalsificeerd wordt, moet die verworpen of in elk geval aangepast worden). De rationele methode wordt de wetenschappelijke methode als de toetsing aan de ervaring gebeurt door middel van experimenten, dat wil zeggen dat alle factoren die invloed kunnen hebben op de te onderzoeken gebeurtenis, één voor één gevarieerd worden terwijl alle andere constant worden gehouden. Een rationele theorie wordt zo een exact wetenschappelijke theorie.

Natuurlijk zijn het positivisme en het logisch empirisme niet houdbaar. Dat alle kennisgebieden exact wetenschappelijk zullen worden is een onrealiseerbare droom. Hoe complexer de bestudeerde objecten worden, hoe minder ze experimenteel gemanipuleerd kunnen worden en hoe vlugger vooroordelen in de theorie binnensluipen. Kennis over de mens, diens samenlevingen en culturen kan deels exact wetenschappelijk worden (o.a. door bij de controle vanuit de werkelijkheid statistieken te gebruiken) en dat moet zo veel als mogelijk nagestreefd worden, maar psychologie, en nog meer sociologie, cultuurwetenschappen, geschiedenis, economie blijven in hoofdzaak filosofie, d.w.z. wel rationele, maar geen exact wetenschappelijke systemen. Zo zegt een statistische samenhang tussen twee factoren nog niets over welke van beide oorzaak en welke gevolg is. Bepaalde metafysische vragen (over de werkelijkheid in haar geheel, haar oorsprong, haar zin) kunnen eenvoudigweg niet wetenschappelijk, maar ook niet rationeel beantwoord worden. In dat geval moet men, hoe spijtig men dat ook vindt, de vragen onbeantwoord laten, in plaats van allerlei irrationele systemen uit te vinden (men moet het mysterie van het bestaan aanvaarden). Wat moraal en politiek betreft, is er wel degelijk een rationele theorie te ontwikkelen, zoals hierboven verduidelijkt (zie paragraaf over onderscheid tussen moreel goede en slechte ideeën, p. 31). Dat in laatste instantie deze moraal en politiek subjectief blijft (de keuze of men met de lange termijn rekening kan of wil houden of niet) kan men spijtig vinden, maar moet men toch aanvaarden, in plaats van allerlei systemen uit te vinden van zogezegd volledige morele objectiviteit, die in de praktijk neerkomen op de willekeur van de bedenker van het systeem.

Om te verklaren dat veel woke theorieën, die meestal hun oorsprong vinden in de USA, irrationeel zijn, kan men verwijzen naar een opmerking van Etienne Vermeersch (in zijn boek *Over god*): in de Angelsaksische wereld heeft men veel minder dan in Europa beseft dat wetenschappelijkheid een kwestie van graad is. Er is daar een strikte scheiding gekomen tussen enerzijds de *sciences* (natuurwetenschappen en een deel van de gedragswetenschappen) en anderzijds de *humanities* (cultuurwetenschappen), waar men de rationeel-wetenschappelijke eisen, in plaats van ze zo veel als mogelijk toe te passen, helemaal heeft laten schieten. Franse, irrationele postmoderne theorieën zijn binnengehaald als de zogenaamde *French Theorie* en hebben een groot deel van de menswetenschappen overwoerd – wat het neoliberalisme goed uitkwam (zie p. 13-14).

Ten derde moet beklemtoond worden dat de waarheid verworven via de rationeel-wetenschappelijke methode het efficiëntste middel is voor het bereiken van de doelen die men stelt en de meeste garantie biedt op een succesvolle realisatie van de menselijke strevingen. Medicijnen mogen dan al het resultaat zijn van de chemische wetenschap ontwikkeld door witte, heteroseksuele, cisgender mannen, ze zijn succesvoller bij het bestrijden van ziekten dan voodoo praktijken.

Maar zeggen woke theoretici: het handelen op basis van rationeel-wetenschappelijke theorieën heeft toch geleid tot inefficiëntie, rampen, onrechtvaardige toestanden, waaronder de kolonisering en slavenhandel. Dat klopt, maar dat betekent niet dat de rationeel-wetenschappelijke methode op zich fout is. De nodige onderscheidingen moeten gemaakt worden.

De geldigheid van kennis is een objectieve zaak (waarbij de objectiviteit wel afneemt naarmate de kennisobjecten complexer worden – zie hierboven), de wijze waarop kennis onderwezen wordt of de doelen waarvoor kennis wordt aangewend, zijn subjectieve zaken.

Het is absurd de geldigheid van bijvoorbeeld wiskunde in vraag te stellen, als zou het gaan om een sociale constructie die in dienst staat van witte, heteroseksuele, cisgender mannen. Ook al waren bijna alle wiskundigen inderdaad witte, heteroseksuele, cisgender mannen, de wiskundige waarheid hangt niet af van de kenmerken van de ontdekker of uitvinder. Wel kunnen terecht vragen gesteld worden over wie aan wiskundig onderzoek kan doen, over waarvoor de wiskunde wordt gebruikt (bv. al dan niet om een atoombom te maken, die dient om kolonies onderdanig te houden) en over hoe wiskunde wordt onderwezen. Het zou kunnen dat bepaalde leerlingen achtergesteld worden omdat er een zeer abstracte benadering gehanteerd wordt i.p.v. te vertrekken van concrete probleemstellingen uit het alledaagse leven (maar of dit goed gekarakteriseerd wordt door te spreken over een witte, heteroseksuele, cisgender aanpak, is nog zeer de vraag). Ook wiskundehandboeken bevatten stereotyperingen en bevestigen die zo (waarover gaan de grafieken die in de lessen statistiek gebruikt worden?). Vele handboeken, juist de handboeken over abstracte kennisgebieden zoals wiskunde, moeten woke gemaakt worden, bijvoorbeeld minder heteronormaal. De kennis of wiskunde zelf verandert daarbij echter niet.

Eerder werd al gesteld dat het dom is om denkbeelden uit de oudheid of de Verlichting niet te bestuderen omdat ze discriminatorische elementen bevatten, want zo neemt men geen kennis van een reeks waardevolle visies (zie p. 28). Wat de Verlichting betreft, moet men nog een stap verdergaan: ze moet ronduit verdedigd worden, zij het wel op bescheiden, d.w.z. kritische wijze.

De opkomst van het rationeel-wetenschappelijk denken in de Verlichting en het bijhorende kapitalisme met groei en industrialisering valt voor een groot deel samen met de kolonisering, en het brengen van de “beschaving van de Verlichting” is gebruikt als verantwoording voor de kolonisering, maar dat betekent niet dat het rationeel-wetenschappelijk denken de oorzaak is van de kolonisering. Kolonisering is de uiting van een wil tot dominantie, die ook los van het Verlichtingsdenken bestaat. Hiërarchie, ongelijkheid, slavernij en slavenhandel bestonden reeds in de oudheid en in de islamitische wereld, en in vele andere premoderne culturen. Je kan nog verder gaan en stellen dat juist de Verlichting (de vervanging van religieus denken door rationeel denken) het verwerpen van dominantie en ongelijkheid inhoudt.

Er is deze ruimere hypothese: de opkomst van rationeel denken enerzijds en de verdediging van gelijkvrijheid en een reële vermindering van ongelijkheid anderzijds gaan hand in hand in de geschiedenis. Dit kan aannemelijk gemaakt worden voor de Griekse oudheid, waar de opkomst van de filosofie (met in het bijzonder de filosofie van de sofisten) samenvalt met de opkomst van de democratie in Athene, en waar in de leefgemeenschappen van de meest rationele filosofie (het atheïstische epicurisme) slaven en vrouwen principieel gelijk zijn aan de vrije mannen. De hypothese kan nog aannemelijker gemaakt worden voor het moderne tijdperk.

Reeds in 1516 maakt Thomas More in zijn *Utopia*, een magistrale beschrijving van een samenleving gebaseerd op een niet-religieuze, epicuristische wereldvisie, duidelijk hoe rationaliteit moet leiden tot een rechtvaardige samenleving (door More zelf al dan niet ironisch

bedoeld, dat doet hier niet ter zake). Utopia kent socio-economische gelijkvrijheid en heeft geen slaven van geboorte onder de eigen bevolking (slavernij bestaat wel als straf voor misdadigers en als gevolg van krijgsgevangenschap; de slaven worden echter relatief goed behandeld, zodat hardwerkende armen uit andere landen zichzelf aanbieden om in Utopia als slaaf te dienen; de vrouw blijft wel onderdanig aan de man).

Thomas Hobbes, die in zijn *Leviathan* (1651) de eerste moderne politieke filosofie ontwikkelt, eveneens volgens epicuristische principes, voert onmiddellijk het principe van de gelijkvrijheid in: *dat iemand, als anderen dat ook zijn, bereid moet zijn om zijn recht op alle dingen neer te leggen en met zoveel vrijheid tegenover anderen genoeg te nemen als hij anderen tegenover zichzelf zou toestaan* (2e natuurwet, Hobbes' benaming voor een rationeel gefundeerde ethische regel). Dat betekent ook *gelijk gebruik van gemeenschappelijke zaken: dat de dingen die niet kunnen verdeeld worden, indien mogelijk, gemeenschappelijk worden gebruikt, en als de hoeveelheid ervan dat toelaat, dit zonder beperking, of anders, in evenredige verhouding tot het aantal mensen dat er recht op heeft* (12e natuurwet). Er bestaat dus geen “natuurlijk” recht op privé eigendom. Vanuit dezelfde logica verwerpt Hobbes de stelling dat een slaaf zijn meester moet gehoorzamen: *mensen die gewoonlijk slaven worden genoemd, hebben geen enkele verplichting en hebben het volste recht om hun meester te doden of te overweldigen* (hfst. 20, § *Hoe het despotisch gezag tot stand komt*). Niet slaven, maar mensen die slaven worden genoemd: veel meer woke kan een schrijver niet zijn, en dat reeds 370 jaar gelden. Deze ideeën zullen overgenomen en uitgewerkt worden door de denkers over mensenrechten in de Verlichting en door de 19^e-eeuwse socialisten.

Reeds in de 18^e eeuw verdedigen voorlopers ook de rechten van de vrouw (Marie Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792) en hebben geen probleem met homoseksualiteit (Diderot, *Le rêve de d'Alembert*, 1762). Vele ongelijkheden werden ook effectief verminderd, door het respecteren van mensenrechten, de totstandkoming van democratieën en socialistische of communistische landen, de vrouwenstrijd en de holebistrijd. Anderzijds blijft veel ongelijkheid bestaan (in staten en tussen staten) en zijn er periodes waarin de ongelijkheid weer vergroot en openlijk verdedigd wordt (bv. restauratie na de Franse Revolutie, het fascisme, het neoliberalisme). De hoofdreden is dat het moeilijk blijft voor de mens om consequent rationeel te handelen, als gevolg van de tegenstelling tussen het rationele deel van de hersenen, dat rekening houdt met de lange termijn, en het emotionele deel, dat aan korte termijn doelen de voorrang geeft (een “constructiefout” bij de evolutionaire ontwikkeling van de menselijke hersenen, omdat de rationele prefrontale kwabben veel te vlug zijn gegroeid en daardoor niet geïntegreerd werden met de oudere hersendelen). De tegenstelling tussen denken en doen maakt het denken echter niet ongeldig. *Dat Jefferson en Kant niet deden wat ze anderen voorhielden, is geen argument tegen hun les*, merkt Susan Neiman terecht op (*Links is niet woke*). Het is al een teken van moed dat iemand diens ideeën niet opgeeft, als die er niet in slaagt ze zelf toe te passen. Velen passen hun ideeën aan om die inconsequentie op te heffen. Steeds weer zijn er theorieën uitgevonden die de gelijkvrijheid in vraag stellen en argumenten zoeken om ongelijkheden te rechtvaardigen. De geschiedenis van het moderne denken en van de Verlichting moet vanuit dit perspectief nog grotendeels geschreven worden.

Niet in Nederland met Spinoza wordt de Verlichting geboren (zoals Jonathan Israel stelt), maar in Engeland met Hobbes, en ze is bij deze geniale denker onmiddellijk *radicaal*, met een materialistische ethiek die geen schimmige natuurrechten kent, maar wel een sociaal contract theorie, waaruit zo een geniaal denker ook onmiddellijk de consequentie trekt: de gelijkvrijheid, met, zoals daarnet al vermeld, de afwijzing van onder meer slavernij en privé eigendom.

Dertig jaar later probeert John Locke opnieuw het natuurrecht op privé eigendom theoretisch aanvaardbaar te maken en rechtvaardigt hij opnieuw de slavernij (wel enkel in het geval dat men krijgsgevangen is gemaakt in een rechtvaardige oorlog, maar dat belet Locke niet om te investeren in de *Royal African Company*, een firma die slaven verhandelde buit gemaakt in de “rechtvaardige oorlog” tegen de Afrikaanse bevolking). Het is het beginpunt van een (nog steeds) voortdurende slingerbeweging: steeds opnieuw proberen auteurs goede redenen te vinden om een bepaalde (“verlichte”) mate van ongelijkheid te behouden, maar telkens opnieuw reageren andere auteurs met de oproep om de ongelijkheid te verminderen en te streven naar gelijkvrijheid. In de loop van dit proces sluipt in het liberalisme (reeds bij Locke) een zelden opgemerkte tegenstelling binnen: op politiek gebied ligt met de democratie de nadruk op de gelijkvrijheid (deelname van de bevolking aan het bestuur, maar met onschendbare mensenrechten om minderheden tegen de meerderheid te beschermen), maar op economisch vlak wordt met het kapitalisme grote ongelijkheid verdedigd (de *Grote transformatie*, waarbij de economie zich onttrekt aan politieke besluitvorming en culturele regulering). De oproepen tot herverdeling van de rijkdom worden door het kapitalisme geneutraliseerd door de voortdurende economische groei, zodat de armen wat rijker worden, zonder dat de ongelijkheid verdwijnt (integendeel, ze wordt meestal zelfs groter).

De handhaving van ongelijkheid, en dus kolonialisme, racisme, seksisme, homofobie, transfobie, maken echter geen deel uit van de consequente (hobbesiaanse, socialistische) moderniteit of Verlichting, integendeel, het zijn afzwakkingen of soms ronduit vervalsingen. *De kunsten en de wetenschappen moedigen wel degelijk de emancipatie van de zwarten aan* (zoals schilder Samuel Jennings illustreerde – zie laatste pagina). Racisme en andere discriminaties in verlichte landen zijn niet het gevolg van verlichting, maar van het feit dat die landen nog niet verlicht genoeg zijn, dat ze het universalisme van de Verlichting, basis van elke eis tot emancipatie, nog niet consequent in de praktijk brengen. De eerste zin van de *Preamble* (inleidende tekst) van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* is nochtans zeer duidelijk: het gaat over de *rechten van alle leden van de mensengemeenschap* (wel draagt de *Verklaring* de dubbelzinnigheid in zich van het liberalisme: waar de juridisch-politieke rechten getuigen van gelijkvrijheid, eisen de economische rechten geen gelijkvrijheid, enkel een minimale sociale zekerheid- zie art. 25).

Het is onze opdracht om de moderniteit en de Verlichting steeds opnieuw te zuiveren en op te roepen tot de consequentie van gelijkvrijheid, niet om het moderne, verlichte denken te verwerpen. De Verlichting moet verdedigd worden (zoals auteurs als Steven Pinker doen), maar moet evenzeer aan zelfkritiek doen en radicaal de gelijkvrijheid als basis nemen (wat die auteurs doorgaans niet doen).

Dekoloniseren is nodig als het weerleggen van de redenen die aangehaald worden om gekleurde mensen te onderdrukken. Dekoloniseren is nodig als kritiek op de restanten van de oude koloniale overheersing, kritiek op verholde vormen van kolonisatie zoals ontwikkelingshulp of ontwikkelingssamenwerking, kritiek op de huidige machtsverhoudingen tussen staten, in het bijzonder die tussen de noordelijke landen en zuidelijke landen, tenslotte ook kritiek op de huidige groeistrategie van zowel de ex-kolonisatoren als de ex-gekoloniseerden, omdat die strategie ecologisch rampzalig is: de armoede mag niet aangepakt worden door nog meer groei, maar moet uitgeroeid worden door herverdeling, waarbij de rijken het grootste deel van hun rijkdom (terug)geven aan de armen. Echt dekoloniseren is de idee van ongeremde groei opgeven: de kolonies kwamen er om de economie in de westerse wereld verder te laten groeien. Echt dekoloniseren is het ongeremde gebruik van de technowetenschap verwerpen, dat zowel de ex-kolonisatoren als de ex-gekoloniseerden naar de afgrond leidt. Wat dekoloniseren echter niet

mag zijn, is het verwerpen van het rationeel denken of de wetenschappelijke methode.

Wie de rationaliteit van het moderne, verlichte denken verwerpt, geeft baan aan premodern, magisch, inheems, religieus, kortom irrationeel denken, dat bijna steeds grote ongelijkheden verdedigt en dat meestal in het nadeel is van vrouwen, holebi's, transgenders, mensen van andere afkomst (en dat verder ook de aanpak van de klimaat- en milieucrisis niet vooruithelpt, in tegenstelling tot wat vele woke milieuactivisten denken). De morele regels en de machtsstructuren in de samenleving worden dan bepaald door buitennatuurlijke krachten of goden, in de praktijk dus door de religieuze elite en de ermee verbonden andere elites. De domste en de wreedste zaken zijn dan mogelijk, gaande van vrouwenbesnijdenis over slavernij tot het stenigen van homoseksuelen.

Dostojevski heeft geen gelijk met zijn bekende zin “*als God niet bestaat, is alles geoorloofd*” (uit *De Gebroeders Karamazov*). Als God niet bestaat (zoals Hobbes en de radicale Verlichting stellen), dan kunnen mensen niet anders dan terugvallen op een puur menselijke regeling van hun samenleving, en dat is, als men het recht van de sterkste afwijst, het recht voortvloeiend uit de gulden regel, dat is de gelijkvrijheid (een regel die ook bijna alle godsdiensten vermelden, naast hun specifieke goddelijke moraal). Het moet omgedraaid worden: juist als goden (of soortgelijke entiteiten) bestaan, is alles geoorloofd. Het is gewoon kwestie om die god of buitennatuurlijke entiteit te kiezen (of die interpretatie van het geloof te ontwikkelen) die zagezegd beveelt wat men zich wil veroorloven. De elite kiest dan meestal een religie die ongelijkheid beveelt.

Als het bestaan van een objectieve waarheid en het bestaan van een rationele methode om die te achterhalen worden verworpen, is er geen middel voor woke om de *post-truth* van rechts te weerleggen en belandt woke in een pure machtsstrijd. Woke heeft echter bijna geen kans om die te winnen, alleen al omdat rechts de macht en het recht van de sterkste verheerlijkt. Het enige alternatief is om de waarheid en rationaliteit centraal te stellen, want dat geeft (zoals hierboven al meermaals opgemerkt) het Grote Verhaal van emancipatie, dat de sterkte van woke uitmaakt. Woke moet dan wel wakker worden en de aspecten in strijd met rationaliteit en met waarheid laten vallen. Om dat emancipatorisch verhaal echt groot te maken (nog meer macht te geven) mag het socio-economische onderdeel ervan niet vergeten worden.

3.3. Ideeën kunnen niet zonder materie

Het ideële kan niet bestaan zonder een materieel-energetische drager.

Er werd reeds gewezen op een gevolg hiervan: ideeën kunnen bij overdracht van de ene naar de andere drager wijzigen (zie p. 27 en p. 30). Er is nog een ander gevolg: om optimaal met ideeën te werken, moet vooraf gezorgd worden voor een degelijk functioneren van de dragers. Een zeer concrete toepassing hiervan is dat de materieel-energetische toestand van mensen, anders gezegd hun socio-economische situatie, niet te wensen mag overlaten.

Het is niet zo dat de menselijke ideële strevingen (zoals naar waarheid of schoonheid) en de streving naar erkenning pas optreden als de materiële strevingen volledig gerealiseerd zijn (zoals reeds opgemerkt op p. 20). Wel is het zo dat, als de materiële strevingen onvoldoende gerealiseerd worden, de realisatie van andere strevingen daaronder lijdt. De realisatie van een minimum aan materiële strevingen komt, als noodzakelijke voorwaarde voor de realisatie van de andere strevingen, op de eerste plaats. Het is een vrij abstracte verklaring voor iets dat ook zonder die uitleg voor de meesten wel duidelijk is: de materiële levensomstandigheden moeten een

minimum halen vooraleer mensen zich ten volle kunnen bekommeren om hun erkenning door anderen. Socio-economische discriminatie moet niet volledig opgeheven zijn vooraleer men aandacht mag besteden aan ideële discriminatie, maar anderzijds mag de strijd tegen de socio-economische discriminatie niet verwaarloosd worden. De woke beweging negeert echter de economische ongelijkheid en uitbuiting. Dat is één van haar grootste fouten.

Aandacht voor discriminatie op socio-economische grond is nodig

De socio-economische discriminatie is nog niet opgeheven. Velen halen niet het minimum van materiële levensstandaard. Daar komt bij dat (zeker in onze rijke cultuur) de sociale erkenning grotendeels plaats vindt op basis van de materiële rijkdom, die meer en meer ongelijk is verdeeld.

Het is belangrijk dat een zwarte persoon niet langer *neger* wordt genoemd, maar nog belangrijker is dat die persoon niet in armoede verkeert, toegang heeft tot gezondheidszorg, onderwijs, culturele participatie (allemaal fundamentele menselijke strevingen). Het is belangrijk dat vrouwen niet langer micro-agressie ervaren vanwege hun baas, maar minstens even belangrijk is dat ze evenveel verdienen als hun mannelijke collega's. De woke beweging negeert dit. Wat meer is, woke ondergraaft de strijd tegen de socio-economische discriminatie. Zo draait de idee van intersectionaliteit al te vaak uit op de mening dat de witte arbeider, als discriminator van zwarten, allochtonen, vrouwen, holebi's en transgenders, zijn mond moet houden over de socio-economische achterstelling waar hij het slachtoffer van is. In zover de woke beweging het neoliberalisme vergemakkelijkt heeft (zie p. 13-14), moet ze mee verantwoordelijk gesteld worden voor de toenemende ongelijkheid die het neoliberalisme sinds de jaren 1980 heeft teweeggebracht en nog steeds teweegbrengt (hoewel de theorie van het neoliberalisme meer en meer onder vuur komt te liggen, blijft het politiek beleid bijna volledig liberaal). Daar ligt ook de grootste reden waarom de woke beweging weinig steun vindt bij meerdere bevolkingsgroepen.

Woke zijn is vaak een zaak ("hobby") voor de gefortuneerden. Armen en minder bedeelden hebben al genoeg te vechten tegen hun materiële, socio-economische achterstelling.

Enerzijds zijn vele vrouwen, holebi's, transgenders, zwarten of migranten bewust niet woke. Ze zijn getuige van denigrerende opmerkingen over hen en van brutaal politiegeweld tegen achtergestelde groepen, maar ze merken ook hoe hun socio-economische positie verslechterd is (wat deels verklaart waarom sommige zwarten overgaan tot criminaliteit, waardoor ze meer met de racistische politie te maken krijgen). Ze willen strijden tegen hun werkgevers en tegen de politieke elite, die gezondheidszorg, onderwijs en culturele participatie onbetaalbaar hebben gemaakt (zelfs als die bazen of politici vrouw, holebi, transgender, zwart, allochtoon zouden zijn), niet tegen hun mannelijke, heteroseksuele, cisgender, witte medearbeiders, die mede slachtoffer zijn van de economische uitbuiting en het neoliberale politieke beleid.

Anderzijds zijn er de vele (ook homoseksuele) witte arbeid(st)ers die zich niet kunnen erkennen in de woke beweging, omdat die hun kapitalistische uitbuiting niet ter harte neemt, of zelfs impliciet zegt dat witte arbeid(st)ers hun mond moeten houden over discriminatie. Ook voor de witte arbeid(st)ers is gezondheidszorg, onderwijs en culturele participatie minder toegankelijk geworden. Nog erger: velen onder hen reageren hun frustratie over hun achterstelling (verhevigd door de neoliberale politiek van de Amerikaanse Democratische Partij en de Europese sociaaldemocratische partijen) af door woke-vijandigheid en door te stemmen op rechtse partijen, die

(wel ten onrechte) beweren hun socio-economische belangen te behartigen en die hen erkennen, juist door sterk de nadruk te leggen op woke-vijandigheid, en die zo hun racistische, homofobe en transfobe neigingen aanwakkeren of opwekken. Op die manier werkt woke de opkomst van rechts, met zijn racisme, vrouwenonvriendelijkheid, homofobie en transfobie in de hand. Door de verwaarlozing van de socio-economische discriminatie ondergraaft de woke beweging haar eigen strijd tegen discriminatie op bio-psychologische gronden. We mogen echter niet dezelfde fout maken als woke activisten maken ten aanzien van de Verlichting: we mogen woke niet ongenueanceerd verwerpen, want dat zou rechts nog meer versterken.

Bij zijn oproep om alle *gevechten tegen de verschillende soorten overheersing in het middelpunt van de politieke belangstelling te plaatsen* (zie p. 24), denkt Didier Eribon ook aan de socio-economische strijd, terecht, want ook de socio-economische positie zorgt voor een *collectieve bepaling* en dus voor *een identiteit*. De strijd tegen discriminatie op socio-economische grond en die tegen discriminatie op bio-psychologische grond moeten één strijd worden, niet alleen om strategische, maar ook om inhoudelijke redenen. Zo hangt de onderdrukking van de vrouwen, die verwacht worden te zorgen voor de reproductie van de mannelijke arbeidskracht, samen met de kapitalistische onderdrukking. Zo hangt de onderdrukking van LGBTQ+-personen, die de klassieke, vrouwenonvriendelijke rolpatronen in vraag stellen, samen met de onderdrukking van de vrouw. En dat echt dekoloniseren ook het verwerpen van het kapitalisme inhoudt, werd hierboven al gesteld (zie p. 45). Komen tot één strijd zal natuurlijk van velen een grote inspanning vragen.

Enerzijds moeten arbeiders hun eventuele racisme, homofobie, transfobie en vrouwenonvriendelijkheid opgeven. De socialistische beweging moet woke worden (uiteraard de bescheiden vorm van woke die niet de fouten maakt die hierboven beschreven werden, zoals afzien van de vrijheid van meningsuiting of de rechten van verdediging). Sociaaldemocraten die dit niet doen en die bijvoorbeeld migranten met harde of zelfs "alle" middelen willen teruggedrijven, dreigen nationaal-socialistisch (afgekort: nazistisch) te worden: de eigen bevolking krijgt wel economische voordelen (hoewel de elite nog veel meer zal krijgen), maar moet als tegenprestatie de natie zuiver en heroïsch houden, m.a.w. gekleurden, personen met migratieachtergrond, holebi's en transgenders hebben geen plaats in de samenleving, en de vrouw moet haar plaats kennen naast (beter: onder) de man. Zo'n terugkeer naar het ongeremde recht van de sterkste zal voor iedereen nefast aflopen, ook voor de witte, hetero, cisgender, mannelijke bevolking.

Anderzijds moeten woke activisten zich inzetten voor de strijd tegen socio-economische ongelijkheid. Dat betekent dat vele woke activisten hun eigen socio-economische positie in vraag zullen moeten stellen. Velen onder hen behoren tot de geprivilegieerde groep van de betere middenklasse of nog hogere klassen. Zoals de witte, heteroseksuele, cisgender man zijn privileges moet erkennen en zijn mond moet houden, tenzij hij zijn privileges radicaal opgeeft, moet ook de welgestelde kleurling, allochtoon, vrouw, holebi, transgender diens socio-economisch privilege erkennen en diens mond houden, tenzij die radicaal ageert tegen de socio-economische ongelijkheid. Maar het gaat nog verder: de strijd voor gelijkvrijheid, dus de strijd van woke, moet ook de strijd zijn voor gelijkvrijheid op mondiaal niveau.

Ongeveer alle inwoners van het rijke westen hebben hun historisch gezien ongekend grote welvaart te danken aan twee factoren, enerzijds het (te) groot gebruik van natuurlijke hulpbronnen, zoals land, water, grondstoffen, fossiele energie ("uitbuiting" van de natuur, "extravisme"), en anderzijds de toe-eigening van de opbrengsten van de arbeid (en van de natuurlijke rijkdom) van de niet-westerse landen, eerst door de koloniale uitbuiting, nu door de zachtere variant van

ontwikkelingssamenwerking en de uitbuiting vervat in de internationale machtsverhoudingen. Niet alleen de cisgender / heteroseksuele / mannelijke / witte westerlingen uit de hoogste sociale klassen, maar ook de transgender / homoseksuele / vrouwelijke / gekleurde westerlingen uit de middenklassen en de laagste klassen, zijn (naast de elites uit de niet-westerse landen) de geprivilegieerden van het witte internationale kapitalistische systeem. Alle bemiddelde zwarten zijn “bounties”. De conclusie is duidelijk.

De belangrijkste dekolonisatie van het denken is het opgeven van de koloniale, dat is de kapitalistische mentaliteit van altijd meer te willen hebben en daarvoor anderen uit te buiten, en die te vervangen door een socialistische visie. Ware dekolonisatie bestaat niet in het toekennen van herstelbetalingen (hoe zou het correcte bedrag daarvan overigens kunnen berekend worden?), maar wel in het opgeven van het grootste deel van onze (overigens ecologisch onhoudbare) rijkdom, om te komen tot een in principe even grote rijkdom voor iedere wereldburger (waarbij de totale rijkdom niet de ecologische draagkracht van de aarde overschrijdt). Concreet gezegd: natuurlijk moeten woke activisten protesteren tegen discriminerend woordgebruik, maar tegelijkertijd moeten ze een serieus begin maken om anders te gaan te leven, met een ecologische voetafdruk van niet meer dan 2 hectare. Natuurlijk moeten woke activisten protesteren bij de standbeelden van Leopold II, maar tegelijkertijd moeten ze ter plekke hun gsm wegslijten, een overbodig, puur luxe product, dat niet alleen een enorme milieulast meebrengt (o.a. door het enorme energieverbruik van de servers bij het gebruik), maar waar ook voor de productie ervan zeldzame metalen gedolven worden door hoofdzakelijk gekleurde arbeiders (onder wie ook kinderen) in koloniale arbeidsomstandigheden, om niet te zeggen, in slavernij... De meeste lezers, woke of niet, die nog niet eerder afgehaakt hebben, zullen zeggen: utopisch, veel te radicaal.

Utopisch en radicaal: dat klopt, maar vanuit de radicale idee van gelijkvrijheid streven naar een samenleving zonder discriminatie en zonder uitbuiting, dat is de attitude die we van de woke beweging moeten overnemen, en *op het kruispunt van verschillende collectieve bepalingen en dus van verschillende ‘identiteiten’*, moeten handhaven bij alle *gevechten tegen alle soorten overheersing*. Daarom moet de woke beweging haar juiste – bescheiden - plaats toegewezen krijgen in de huidige politieke strijd in Europa.

Conclusie

Het ziet er niet goed uit voor onze wereld. De reële dreiging van een allesvernietigende atoomoorlog en de aan gang zijnde ineenstorting van het ecologische aardsysteem moeten onze voornaamste bekommernis zijn. Chaos is hoogstwaarschijnlijk, maar het is nog te vroeg om te zeggen “een andere (geordende) wereld is definitief onmogelijk geworden”. Die eventuele andere wereld zal echter bijna zeker niet in Europa gemaakt worden. De Europeanen, verslaafd aan hun postkoloniale rijkdom, komen niet in beweging. Dat ontslaat bewuste, zeg maar wakkere, individuen niet van de taak zich die andere wereld voor te stellen en te verdedigen. Een minimale voorwaarde voor die andere wereld is dat het fascisme niet aan de macht komt.

Het fascisme staat in Europa op doorbreken. De dringende taak is dit proberen te voorkomen. Daarom mogen we niet meegaan in de strijd die rechts voert tegen de woke beweging (meestal slechts met stemmingmakerij in plaats van met argumenten), bedoeld om stemmen van angstige kiezers te winnen en om de aandacht af te leiden van de andere belangrijke thema’s. Daarom moeten we de woke beweging zo ver als mogelijk steunen, dat wil zeggen zolang de gelijkvrij-

heid of de waarheid en rationaliteit niet in gevaar komen – overigens waarden die, veel meer dan door de woke beweging, door de opkomst van rechts in groot gevaar verkeren.

Vele eisen van de woke beweging zijn terecht en zijn relatief gemakkelijk in te willigen. Dat moeten we doen, ook al vinden wij het zelf vergezocht of al gaat het in tegen oude tradities of gewoonten. Andere eisen van woke zijn in strijd met fundamentele principes die de gelijkvrijheid waarborgen (wat de woke beweging overigens intern tegenstrijdig maakt) en dan moeten we ons krachtig verzetten tegen die eisen. Ter illustratie twee gebeurtenissen in verband met schilderijen (beide aangehaald door Bart de Wever in zijn boek *Over woke*, zonder dat hij echter enig onderscheid maakt: het minste spoor van woke is voor hem, als rechtse nationalist, verwerpelijk).

Aan de universiteit van Cambridge vroegen vegetarische studenten om uit de eetzaal een 17^e-eeuws historisch waardevol schilderij van Frans Snijders te verwijderen, omdat er talloze gedode dieren als voedsel worden op afgebeeld (zie een soortgelijk schilderij van Frans Snijders op de volgende pagina). Waarom een dergelijk schilderij niet verwijderen (zoals de universiteit ook gedaan heeft)? Het is enerzijds voor de vegetariërs toch niet prettig te moeten eten in een zaal waar een voedseltraditie wordt getoond die ze moreel verwerpelijk vinden (en daar zijn zinvolle argumenten voor te geven), terwijl anderzijds de vleeseters weinig verliezen door het verwijderen van een decoratie, die ze waarschijnlijk nooit echt hebben opgemerkt en die beter tot haar recht komt op een plaats speciaal bestemd voor historisch waardevolle schilderijen. En waarom niet meteen in de plaatst een kunstwerk hangen van de zwarte transgender artist Amir Khadar, met enkel vegetarisch voedsel en met de tekst erop vermeld “*indulgence as self love*”? Dat kan dan leiden tot kritiek van sociale milieuactivisten die erop wijzen dat je met *bevrediging (zich laten gaan)* toch voorzichtig moet zijn en dat *liefde voor zichzelf* ook vragen oproept (zoals de vragen rond het onderscheid dat Jean Jacques Rousseau maakte tussen *amour propre* en *amour de soi*). Misschien moet de Frans Snijders er dan toch weer naast gehangen worden, want die dwingt de vegetariërs om overtuigend hun zaak te bepleiten en o.a. de vraag te beantwoorden of jacht (in tegenstelling tot het doden van industrieel gekweekte dieren) toch niet te verantwoorden valt.

Aan de Hamline Universiteit (Minnesota, USA) vroegen islamitische studenten het ontslag van een docente die in een cursus over islamitische kunst, na waarschuwing, 14^e-eeuwse prenten had getoond waarop de profeet Mohammed is afgebeeld. De universiteit ontsloeg de docente omdat *het respect voor moslim studenten voorrang had moeten krijgen op de academische vrijheid*. Dit is onaanvaardbaar: het is geen gebrek aan respect voor moslims om erop te wijzen dat een bepaalde historische strekking in de islam er geen probleem mee had de profeet af te beelden, meer nog, het is de plicht van een historica erop te wijzen dat er meerdere interpretaties en tradities binnen de islam waren en nog steeds zijn. Wie zo een objectieve waarheid niet wil horen (of, in een kunstcursus, geïllustreerd zien), moet geen onderwijs volgen. Waarheid mag niet aangepast worden aan de wensen van een student(e), woke of anti woke.

Woke zijn, op voorwaarde dat er geen principes van gelijkvrijheid en geen mensenrechten worden geschonden en op voorwaarde dat de waarheid en rationaliteit geen geweld worden aangedaan: het is niet altijd gemakkelijk dat concreet toe te passen en evenmin gemakkelijk deze positie te verdedigen tegenover enerzijds zij te veel (of zelfs altijd) woke zijn en anderzijds zij die te weinig (of zelfs nooit) woke zijn.

Bescheidenheid is zelden gemakkelijk. Toch is juist bescheidenheid nodig om op de beste wijze in het leven te staan en om tot een rechtvaardige en dus veilige samenleving te komen.

Stilleven met dode vogels en fruit op een tafel, Frans Snijders (1579-1657)

Liberty Presenting the Arts and Sciences, or The Genius of America Encouraging the Emancipation of the Blacks, Samuel Jennings, 1792

kunstwerk voor het *Transgender Student Wellness Initiative* (Berkeley University), Amir Khadar

muurschildering door Banksy, *Porte de la Chapelle* (Parijs), 2018 (foto Cyril Zannettacci)